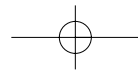
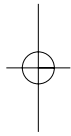
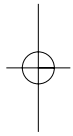

BYGGA PÅ KVINNORS KUNSKAP

Bygga på kvinnors kunskap

Annika Scheele
Inga-Lisa Sangregorio
Kerstin Kärnekull
Charlotte Holst
Cecilia Jensfelt

Redaktör
Barbro Larson

Kvinnors Byggforum

 svenskbyggjänst

Innehåll

Förlag och distribution
AB Svensk Byggtjänst
113 87 Stockholm
Tel 08-457 1035
forlaget@byggtjanst.se
wwwbyggtjanst.se

© 2004 AB Svensk Byggtjänst och författarna

Omslagsfoto Anders Nyström

Grafisk form Arne Öström, Ateljén

Tryck Blomberg & Janson Ofsettryck AB, Bromma 2004

ISBN 7333-067-1

Inledning	5
Så föddes Kvinnors byggforum	7
Förvåning, besvikelse, ilska, handling	17
Det nya vardagslivet – vart tog det vägen?	29
Samarbete om kvinnligt byggande över gränserna	39
Manifesten	45
Visionerna lever vidare	53
Bomässorna i ett kvinnoperspektiv	67
År med ris- och rospriser	
Vad menar vi egentligen?	
Kodnyckel för byggare	91
Från idé till verklighet	109
Den viktiga byggprocessen	69

Inledning

6 Män bygger, kvinnor bor. Utifrån detta faktum startades föreningen Kvinnors Byggforum för ungefär 20 år sedan. Mycket har hänt sedan dess, men fortfarande har kvinnor huvudansvaret för boende och vardagsliv och fortfarande är mansdominansen i byggbranschen nästan total.

Varken det faktum att hälften av de arkitekter som utbildas nu är kvinnor, eller att många män numera tar ett större ansvar för hem och barn, har på något avgörande sätt förändrat bostadsplaneringen eller bostadsbyggandet.

Attityderna beträffande jämställdhet har förändrats till kvinnors fördel, men detta har inte fått något större genomslag i den fysiska verkligheten.

Avregleringen av bostadsmarknaden har inte heller bidragit till att det byggs bostäder som uppfyller vardagslivets behov till en rimlig

kostnad. Normkraven har försvunnit utan att ersättas med fördjupade kunskaper hos dem som ritat och bygger. Kvinnors samlade användarkunskap och erfarenheter behöver tas tillvara och omsättas i program, ritningar och anvisningar för bostäder som är bra för kvinnor och män.

Trots att Sverige har störst andel förvärvsarbetande kvinnor bland länderna i Europa – eller kanske just därför? – har vi också den mest könssegregerade arbetsmarknaden. Kvinnors arbete hänger fortfarande i hög grad samman med vårdar- och tjänarrollen. Tillsammans med det fortsatta ansvaret för hem och barn, bidrar detta till ett kvinnligt arv med värderingar som bland annat handlar om social gemenskap, småskalighet, omsorg och resurshushållning.

Vanliga invändningar mot vårt resonemang är att vårt sätt att tänka inte är förbehållet kvinnor och att det inte är nytt. Vi frågar oss då varför de kvaliteter vi värnar om fortfarande ofta betraktas som dyra tillägg. Varför byggs det inte hållbart och brukaranpassat i större utsträckning?

Ett syfte med denna bok är att genom exempel och förklaringar beskriva hur bra bostäder och bostadsmiljöer kan gestaltas utifrån sociala, funktionella, estetiska, ekologiska och ekonomiska aspekter. Vi vill visa vad begrepp som gemenskap, trygghet och bekvämlighet

betyder i praktiken och att de kvaliteter vi eftersträvar inte står i motsättning till varandra. Men arkitektonisk kvalitet kan, liksom god konst, inte i detalj beskrivas i förväg. Det vore som att låta konstnären arbeta från ena hörnet av tavlan till det motsatta – och när hon täckt hela fältet var tavlan klar!

Vi tror att byggbranschen, genom att ta del av enkla, tydliga förklaringar till det vi menar är bra arkitektur och byggande, kan öka sin förmåga att gestalta och bygga bättre – för alla.

Så föddes Kvinnors Byggforum

9

Charlotte Holst

Det började med att vi, en grupp kvinnliga arkitekter, utlyste ett möte på SAR om att bilda en förening. Då hade vi pratat om att vi inte kände oss förstärkta på jobbet och att vi efter tio år i yrket såg hur ”killarna” gick om oss, blev stadsarkitekter, chefer, projektledare för stora projekt. Och vi såg att löneskillnaderna ökade mellan manliga och kvinnliga arkitekter.

Vi pratade om känslan av att inte bli lyssnad på och att det gjordes prioriteringar i planeringen, som vi tyckte var fel. T ex pratade man mer om bilar och parkeringsplatser än om gångvägar och lekplatser.

Boplats 80

Under samma tid planerade SAR en utställning, som skulle äga rum i Kungsträdgården sommaren 1980, Boplats 80. Vi såg utställningen som en chans att visa vad kvinnor tycker är viktigt i byggandet. Vi ville visa förslag till förbättringar i bostaden och beskriva den manliga dominansen i byggbranschen.

Entré, trapphus, verkstad

IO I vår fullskalemodell fokuserade vi på utformningen av de gemensamma utrymmena – entré, trapphus och verkstad – samt på lägenhetens hall. Vi byggde upp en entré med växter och sitthörna, som skulle ge att välkomnande och vänligt intryck.

Trapphusen i flerbostadshuset ville vi utforma så att de känns som en del av bostaden och inbjuder till gemenskap mellan grannar. På Boplats 80 byggde vi upp ett dagsljusbelyst trapphus, möblerat med bord och stolar, anslagstavla, tidningshylla, egna dörrskyltar, växter och vacker belysning.

Flera utrymmen kan man med fördel dela på i ett flerbostadshus, t ex en verkstad, som den vi visade på utställningen. Här kan man måla och reparera, snickra eller utöva en hobby. Här finns möjligheter till att träffas spontant.

CHARLOTTE HOLST

Hall

Hallen i en lägenhet ska vara välkomnande, men också praktiskt inredd med plats för skor, ytterkläder, sportredskap m m. Med klinkergolv och skrapgaller blir den städbesparande för hela lägenheten. Man ska inte behöva passera hallens grusiga golv för att nå andra rum.

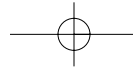
Kvinnors Byggforum bildas 1981

II Vi ville inte begränsa oss till att enbart planera den enskilda bostaden. I planeringen av bostadsområdet Hansta som planerades men aldrig uppfördes norr om Stockholm på Järvafältet inleddes arbetet med att formulera föreningens mål beträffande samhällsplanering i stort. Ett samhälle planerat för jämställdhet, med arbetsplatser och bostäder blandade och goda kollektiva kommunikationer för att minska bilbehovet. Arbetet resulterade i det första Manifestet: Det gäller vårt liv, se sid 47.

Bo 85

Att bygga upp fullskalemodeller visade sig vara ett tydligt och bra sätt att visa upp våra idéer. Nästa tillfälle gavs på bostadsutställningen i Upplands Väsby 1985. I ett av Riksbyggens hus utformade vi en ordinarie trerumslägenhet utifrån kvinnliga aspekter.

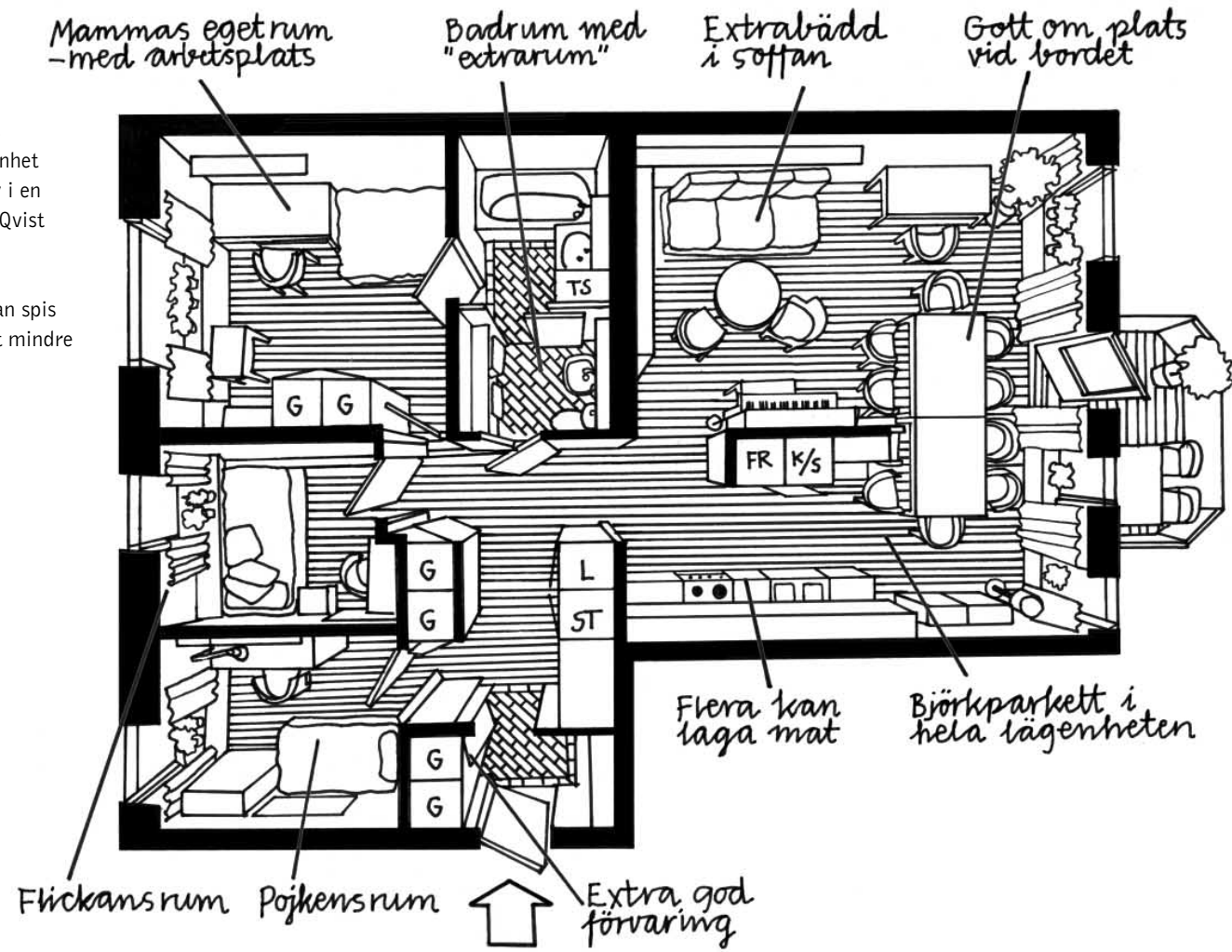
CHARLOTTE HOLST

I 2

Så här uppmärksammades Kvinnors Byggforums lägenhet på Bo85 i Upplands Väsby i en artikel i Aftonbladet. Leif Qvist illustrerade.

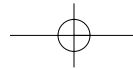
Tyvärr har utrymmet mellan spis och diskbänk ritats mycket mindre än i verkligheten.

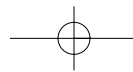

I 3

CHARLOTTE HOLST

CHARLOTTE HOLST

»Kvinnors Byggforum har många gånger påpekat det felaktiga i att bostäderna planeras för kärnfamiljen, dvs mamma, pappa och två barn, trots att denna hushållssammansättning endast utgör 20%.«

I4 ”Lägenheten planerad för en ensamstående förälder med två barn. Kvinnors Byggforum har många gånger påpekat det felaktiga i att bostäderna planeras för kärnfamiljen, dvs mamma, pappa och två barn, trots att denna hushållssammansättning endast utgör 20%. Resten, dvs flertalet, består av en- och tvåpersonshushåll. Vi vill se en bostadsplanering som är bättre anpassad till dagens familjer och deras nya levnadsmönster.

Hallen inreddes med extra förvaringsskåp, lättstädat golv och skiljdes från resten av lägenheten med ett specialritat väggparti med glas och träspaljé.

Rum för samvaro

Vardagsrummet och köket utgjorde tillsammans ett rum för samvaro. Planlösningen var öppen med köket i direkt anslutning till matplatsen som kunde göras större för att ge plats för gäster och kompisar. Köket planerades för att man skulle kunna laga mat flera tillsammans.

Bänken mellan spis och diskbänk var 100 cm för att två personer skulle kunna stå bredvid varandra och arbeta. Kvinnors Byggforum förespråkar mindre kyl och frys, men vill gärna att det ska finnas skafferi. Köksskåpen ska gå upp till tak för att ta tillvara utrymmet ovanpå skåpen för förvaring och för att slippa dammgömmen här.

Eget rum för varje familjemedlem (även för den gifta kvinnan)

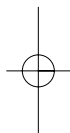
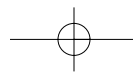
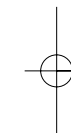
Som kontrast eller komplement till det öppna vardagsrummet/allrummet bör varje familjemedlem ha ett eget privat rum. Barnsovrumsrummet delades upp i två mindre rum, ett för varje barn. I förälderns rum finns plats för arbetsbord och tv.

Björkparkett användes genomgående som golvmaterial, samt klinker i entré och badrum.

Badrum och WC i separata rum

I en familjlägenhet behövs två våtutrymmen. Badrummet och toaletterummet delades därför i två utrymmen med ett handfat i varje. Det tar knappast någon extra plats, men förbättrar våtrummet användbarhet väsentligt. Vi valde vägghängd WC-stol, som nu har blivit en självklarhet i nyproduktionen, men inte var det då.

I5

Hur har det gått?

Flera av våra förslag har anammats av byggbranschen. Vägghängda toaletter har blivit vanliga, köksskåpen dras upp till tak, men tyvärr utan att utrymmet ovanför kommit till användning. Däremot har vi inte sett uppdelning av badrum och toalett. Istället har dessa utrymmen svällt till ett stort bad-, dusch- och tvättrum. Den privata delen i bostaden har inte prioriterats. I stället har det blivit trendigt med öppna planlösningar utan möjlighet till lugn och avskildhet.

16 Kvinnliga arkitekter har fortfarande ca 2 000 kr lägre månadslön än manliga arkitekter. Det positiva är att antalet kvinnor i ledande ställning i byggbranschen ökat betydligt. Det finns kvinnor som är verkställande direktörer, chefer och stadsarkitekter. Kvinnliga arkitektkontor är sällsynta, vilket är synd eftersom de efterfrågas.

Jag skulle önska att man vågade experimentera mer och att man utvecklade nya boendeformer, t ex mindre boendekollektiv för olika sorters hushåll, lägenheter med mindre kök och mindre gemensamma ytor till förmån för det egna privata rummet. Att man tog hänsyn till nya levnadsmönster och nya vanor, bl a ljud från TV, datorer och musikanläggningar. Att man byggde mindre, ytsnåla lägenheter. Jag är övertygad om att om kvinnor fick bestämma mer i byggsektorn skulle nya boendeformer och billiga bostäder av hög kvalitet utvecklas.

CHARLOTTE HOLST

»Jag är övertygad om att om kvinnor fick bestämma mer i byggsektorn skulle nya boendeformer och billiga bostäder av hög kvalitet utvecklas.«

Charlotte Holst (f d Rapp), arkitekt SAR/MSA, var föreningens initiativtagare och ordförande de två första åren. Ritade bostäder, centrum skolor och militärförband på K-Konsult de första åtta åren. Anställd som planarkitekt på Stockholms Stadsbyggnadskontor sedan 1974 och arbetar med områdesprogram och detaljplaner. Har bl a planerat fem bostadsområden och tvärbanan med två broar på Stora Essingen. Är projektledare för stadsutvecklingsområdet Nordvästra Kungsholmen, som planeras för 3 500 nya bostäder och lika många arbetsplatser.

17

CHARLOTTE HOLST

»Vi ställer kvinnokrav, inte för att kraven är särskilt kvinnliga, utan därför att vi, som kvinnor, har valt att prioritera just dessa frågor.«

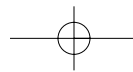
Gruppdiskussion i Hindsgavl, Danmark 1981 vid en konferens för kvinnliga arkitekter, ordnad av de nordiska arkitektorganisationerna och med 84 deltagare från hela Norden.

Förvåning, besvikelse, ilska, handling

Kerstin Kärnekull

Vi var den stora efterkrigsgenerationen, 40-talsflickorna med sidbena, blanka sidenrosetter i håret och nylonklänningar i pastellfärger. Vi blev historiens första tonåringar på 50-talet med coca-cola som dryck och radiogrammofonen med sina ep-skivor som underhållning. Vi testade pessar på 60-talet och födde våra första barn (sam)tidigt. Så småningom blev vi klara med våra studier och började arbeta.

Kring 1970 insåg många av oss att vi långsamt men säkert hade förändrats. De välkammade flickorna hade blivit arga kvinnor. Det handlade inte om det välkända 68-upproret mot Vietnamkrig, imperialism och föräldragenerationen utan om vår egen situation. Vi hade räknat med det vi tyckte var självklart, ett jämställt liv med barn, man, jobb. Och upptäckte snart att verkligheten inte var lika självklar som

»Inte hade vi drömt om ett liv i nybyggda förorter med service i form av en låg- och mellanstadieskola, en livsmedelsbutik, en tobaksaffär och en frisör?«

20 vi trott. Inte heller var den värld vi försökte göra till vår vad vi själva ville ha. Inte hade vi drömt om ett liv i nybyggda förorter med service i form av en låg- och mellanstadieskola, en livsmedelsbutik, en tobaksaffär och en frisör? Utan arbetsplatser, med dåliga bussförbindelser och utan några anledningar att möta sina grannar? Eller var det en mardröm? Varför måste våra barn drabbas av brist på daghem¹ och fritidshem, överfulla skolor och underdimensionerade fritidsgårdar?

Vi ville ha allt genast, men vi kände oss grundlurade. Inte bara för vår egen del utan också för våra barns. Och vi såg med sorg och ilska hur arbetslivet tog hand om våra glada manliga kamrater och älskare och förvandlade dem till yrkesarbetande män, män med behov av service. På jobbet och hemma.

Några av oss blev arkitekter och arbetade med att rita hus, med planering eller med forskning. Andra arbetade som journalister eller med kultur. Vi var kanske den första kvinnogenerationen som verkligen trodde på jämställdhet, som hade räknat med att den redan var etablerad, som krävde allt genast. Som männen ju hade det.

¹ 1970 fanns det 33 000 daghemsplatser i hela Sverige. 2000 fanns det mer än tio gånger fler platser, drygt 420 000, i förskolor och förskoleklasser för barn upp till 7 år.

Under 70-talet bildade vi nätverk (innan ordet ens var uppfunnet), ordnade möten och debatter, skrev böcker och i tidningar. Vårt intresse var det goda boendet och det levande närsamhället.

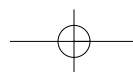
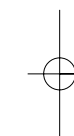
Visst fanns det arga och kritiska kvinnor före oss. Vi lärde av och lyssnade på Eva Moberg, Barbro Backberger, Rita Liljeström och Grupp 8. Men vi hittade få förebilder när det gällde byggande och planering.

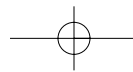
Arkitekt och kvinna

Allt började så bra. Att gå på en arkitektskola var en drömlig situation. En tredjedel av studenterna var kvinnor. Vi var alltså tillräckligt många för att känna oss trygga och självklara. Ingen varnade oss för vad vi skulle möta när vi började arbeta.

Den första chocken fick vi på arbetsplatsen. Lägre lön, mindre ansvar, orimliga arbetsdagar inför de återkommande inlämningarna. En omöjlig ekvation för kvinnor med små barn i dåtidens samhälle. Många unga arkitekter tvingades välja andra vägar än att arbeta på arkitektkontor. Vi centrifugerades bort från det vi trodde att vi var utbildade till.

Den andra chocken var byggsektorn i stort. Bara gruvindustrin är och var mer mansdominerad. Ensam tjej på ett bygge, ensam ung

»Den andra chocken var byggsektorn i stort. Bara gruvindustrin är och var mer mansdominerad.«

kvinnor på ett byggmöte, faderliga beställare som inte visste om de skulle förargas eller förföra.

22 Den tredje chocken handlade om resultatet av vårt arbete. Alla goda idéer som fanns i projektens tidiga skeden manglades och pressades till oigenkännlighet genom hela den långa byggprocessen. Kunskap om barns behov och kvinnors vardag var ointressant. Stora serier, likadana hus, billiga lösningar skapade kris på bostadsmarknaden i form av oavslutade byggprojekt, tomma lägenheter och oattraktiva bostadsområden.

Alla upplevde inte det tidiga 70-talet likadant. Några av de som bidrog med inlägg i Arkitekten om att vara kvinna och arkitekt såg bara det positiva, andra var betydligt mer kritiska.

Boende ur tjejvinkel

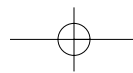
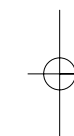
22 Två av de arga arkitekterna fanns med i styrelsen för Stockholms Arkitektförening. Till sist tröttnade det övriga gänget och vi som varit mest drivande blev uppmanade att ordna föreningskvällar om det

som engagerade oss mest – ett jämställt samhälle, ett samhälle bra också för kvinnor och barn.

Nu gällde det att få fram ett underlag för en diskussionskväll om boendet ur ett kvinnoperspektiv. Vi läste tidningar, utredningar och forskningsrapporter, klippte ihop artiklar och statistik. Vi samlade material inom åtta områden: Småhus, kollektiv, samlokalisering av bostäder och arbetsplatser, närbutiker, bostaden, utemiljö/fritid och trafik.

Nu kom den fjärde chockerande upptäckten. Kvinnor fanns inte. Inte heller män. Hushållet, en familj med två föräldrar och två barn, var den minsta planeringsenheten. Och hushållet dolde och skymde en rad orättvisor, inte minst mellan könen. Vi fick samma ahaupplevelse av materialet som många fick av Låginkomsturedningen 1970, en utredning som visade de stora skillnaderna i samhället, men som ingen ville tro på.

Den första föreningskvällen blev en succé. Brita Åkerman och Inga-Lisa Sangregorio inledde, de 70 deltagarna engagerade sig i de åtta grupperna och kvällen avslutades med en gemensam och livlig diskussion. Kvällen blev också en startpunkt för många att fortsätta diskussionen och engagemanget, kring forskning om vardagslivet, i diskussionen om annorlunda boendeformer, i insikten om att kvinnor och arkitektur inte bara diskuterades i Sverige utan också på andra håll i världen.

Från idéer till handling

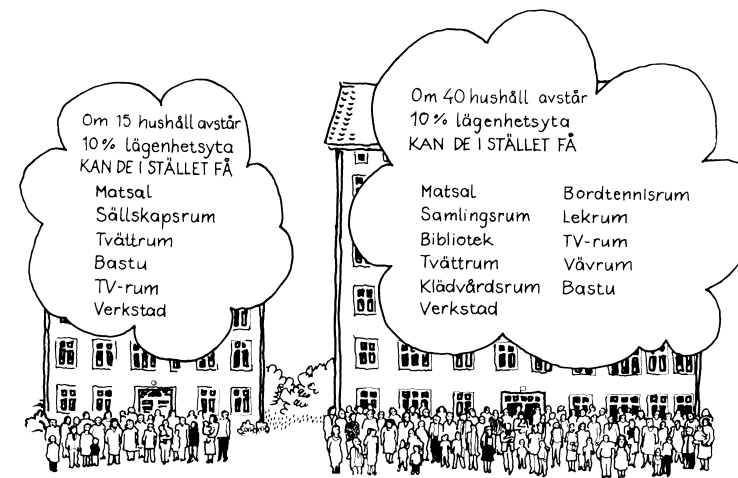
Vid en stor konferens för kvinnliga arkitektstuderande och arkitekter i St Louis 1974 hävdade flera feministiska arkitekter med bestämdhet att kvinnor arbetade annorlunda än män. Män byggde falliska skyskrapor, kvinnor formade omslutande, livmoderformade rum.

Hur var det i Sverige? Några journalister från DN bad SAR ordna ett möte på temat "blir arkitekturen bättre/annorlunda om kvinnor får formge och bestämma?". Vi var ganska många som samlades i källaren på Odengatan 3 en kväll 1976 men några tydliga svar gick nog inte att vaska fram ur den livliga debatten.

Vi kvinnliga arkitekter beslöt oss för att ses igen för att bli mer konkreta. Vile och kunde kvinnor åstadkomma något utöver det gängse? Den här gången var vi inte 25 utan fyra. Alla med en gemensam vision, ett någorlunda annorlunda boende, ett boende som skulle ge barn många vuxna i närheten och män och kvinnor en jämställd vardag. Vi beslöt att testa om vår vision kunde bli verklighet. Det blev upptakten till arbetet i gruppen "Bo i gemenskap (BIG)" med små kollektivhus.

24

KERSTIN KÄRNEKULL

BIG-gruppens vision om det lilla kollektivhuset – lite mindre privat yta och lite mindre privat utrustning ger stora förbättringar till nytta för alla. (illustration av Inger Blomgren i Sven Fagerberg, Kerstin Känekull, Nils-Erik Landell och Rita Liljeström: »Vi bor för att leva.« Byggeforskningsrådet T11:1980.

25

KERSTIN KÄRNEKULL

Från handling till forskning och till handling igen

BIG-gruppen ville utveckla en boendefamilj mellan den traditionella kärnfamiljen och storfamiljen, en boendeform som både hade privata och gemensamma delar:

- ett litet hus med 20-50 lägenheter med egna lägenheter och bra gemensamma utrymmen
- arbete med mat, barn och skötsel av huset som bas för gemenskapen
- människor i alla åldrar, från barn till pensionärer
- ett boende som bidrar till minskad användning av resurser och energi

Vår första tanke var att testa om vi kunde genomföra idén på en gång. Men vi beslöt att börja med en programutredning och med att ta reda på var eventuella hinder och problem kunde finnas. Resultatet blev ett arbete, som delvis fick stöd av Byggforskningsrådet och som delvis drevs på fritiden.

Allt tog mer tid än vi kunnat förutse. Men forskningsprojektet blev också ryggraden i något som skulle kunna kallas för en bred kampanj för kollektivhus, med utställningar, medverkan i tidskrifter och debatter, föreläsningar, studieresor och studiebesök, flera skrifter. En rad små kollektivhus kom till från slutet av 70-talet och fram till slutet av 90-talet.

Hundra blomster

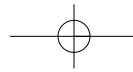
Våra idéer var inte bara våra egna. Storfamiljer och boendekollektiv var inte ovanliga. Tre eller fler personer delade en bostad med ett gemensamt kök och med varierande grad av gemenskap och samarbete. Många startade matlag eller föräldrakooperativa daghem. Servicehus eller kollektivhus med restaurang med anställd personal hade byggts sedan 30-talet och många var fortfarande i bruk.

Hundra blomster var inte bara namnet på en dansk storfamilj, där en av medlemmarna i BIG bodde några år. Många hundra blommor blomstrade i 70-talets idérabatter.

Kontakt nätet växte också utanför Sverige, vilket bidrog till att vi kom med i det nordiska samarbetet i "Bygga och bo på kvinnors villkor". Vi började också introducera begreppet mellannivå som en arena mellan det privata och samhället, som spridit sig brett över världen, från Japan till USA. Då hade vi kommit fram till slutet av 70-talet och det var dags för en nybildad organisation, "Kvinnors Byggforum" att ta över som en samlingspunkt för kvinnor, engagerade i plan- och byggfrågor.

Hur gick det sedan?

Vårt arbete i föreningen BIG är inte slut, trots att det gått mer än 25 år. Vi har besökt och återbesökt många av de fler än 40 nya kollektivhu-

»Det finns fortfarande anledning att vara både arg och upprörd. Var finns 6-timmarsdagen? Delat ansvar mellan män och kvinnor? Kloka sätt att underlätta vardagslivet? En bra uppväxtmiljö för alla barn?«

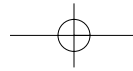
28

sen och gör just nu en ny intervjuomgång för att följa upp vad som hänt under 90-talet. Nya kollektivhus är på nytt aktuella i Stockholm via kollektivhusföreningen Framtiden, där vi också finns med.

Men vad uppnådde vi mer? Det finns fortfarande anledning att vara både arg och upprörd. Var finns 6-timmarsdagen? Delat ansvar mellan män och kvinnor? Kloka sätt att underlätta vardagslivet? En bra uppväxtmiljö för alla barn?

Viktigast i backspeglarna är en insikt om att kvinnoperspektivet alltid måste hävdas på nytt, att analys, diskussion, engagemang och aktion av nya generationer av unga kvinnor alltid kommer att behövas. Varje generation måste ta ansvaret för sin situation, för barnen och för framtiden. Varje generation måste skapa sina egna framtidsbilder och förvandla dem till verklighet.

KERSTIN KÄRNEKULL

Kerstin Känekull, arkitekt och VD för utbildningsföretaget BFAB. Har bl a arbetat med utvecaklingsfrågor inom bostadssektorn och med FoU-projekt om brukarinflytande, IT i bygg och förvaltning och nya boendeformer.

Att läsa:

Carin Hörlén och Kerstin Känekull: Kvinns plats vid spisen. Att bo 1/74.

Kerstin Känekull: Kvinnor och Arkitektur. Att bo 5/74.

Carin Hörlén och Kerstin Känekull: Kvinnor och barn bor mer. AT, Arkitekttidningen 2/74.

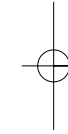
Kerstin Känekull: Könsroller finns dom? Tidning för Arkitektförbundet 9/75.

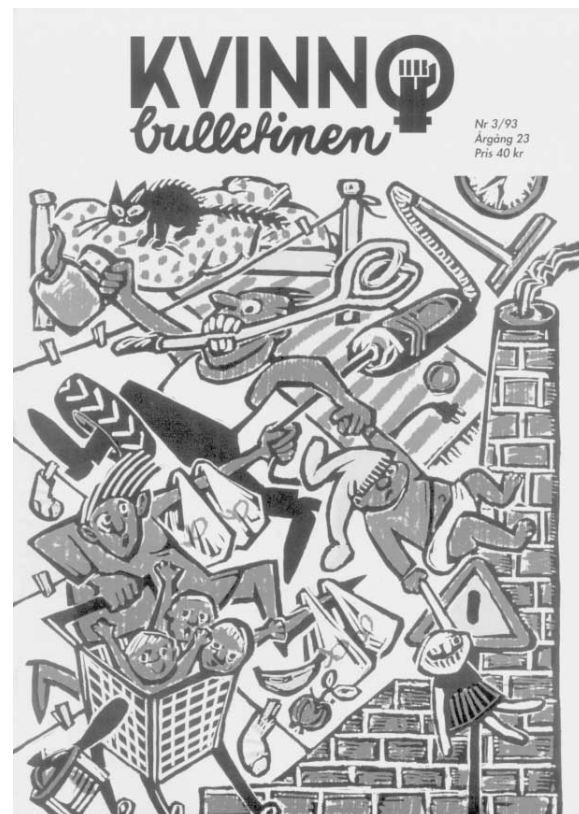
Kerstin Känekull: Med början i boendet. Vi bor för att leva. T11:1980, Byggeforskningsrådet.

BIG-gruppen: Det lilla kollektivhuset. En modell för praktisk tillämpning. T14:1982, Byggeforskningsrådet.

29

KERSTIN KÄRNEKULL

Visionen om det nya vardagslivet föddes som en motvikt mot dagens splittrade vardagsliv.

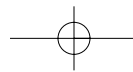
Det nya vardagslivet – vart tog det vägen?

Inga-Lisa Sangregorio

31

Jag minns hur nervös jag var när de började komma. Hundratjugo kvinnor från fem länder, i olika ålder, med olika yrken och social bakgrund och säkert med olika politiska sympatier. Hur stor var chansen att vi skulle kunna enas om vad det vara månne?

Platsen var den nordiska folkhögskolan i Kungälv, året 1979, tillfället den första nordiska konferensen på temat "Bygga och bo på kvinnors villkor". Vi i arrangörgruppen hade skapat förutsättningarna genom val av föredragshållare och genom att försöka få en så bred sammansättning som möjligt av deltagare. Som bakgrund hade vi sammanställt en rapport om situationen i de fem nordiska länderna, så att den dyrbara tiden inte skulle behöva användas till att klaga över nuet utan till att diskutera vad vi ville ha i stället (visionerna) och

hur vi skulle nå dit (strategierna). Det fanns inte någon föreställning om vad konferensen ”borde” komma fram till.

Tre dagar senare kunde en trött men lycklig arrangörsgrupp pusha ut innan vi tog itu med dokumentationen. Det hade blivit bättre, mycket bättre, än vi vågat vänta oss. Än i dag, nästan tjugofem år senare, är Kungälvskonferensen en upplevelse som det lyser om.

Mer om arbete än om hus

32 När vi som arrangerat konferensen började sammanställa materialet blev vi först förvånade över att så mycket hade handlat om arbete, medan mycket lite hade sagts om den fysiska utformningen av hus och lägenheter. Betydde det att de hade rätt som hävdar att arbetslivet och inte boendet måste vara utgångspunkten för all förändring?

Tvärtom. Kvinnorna i Kungälv utgick från en mycket vidare arbetsdefinition – ”Arbete är allt det människor gör för att leva och för-

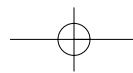
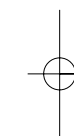
»så mycket hade handlat om arbete, medan mycket lite hade sagts om den fysiska utformningen av hus och lägenheter. Betydde det att de hade rätt som hävdar att arbetslivet och inte boendet måste vara utgångspunkten för all förändring?«

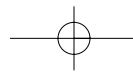
nya sig” – men också från en övertygelse om att förändringen måste börja just i boendet. Det är ju där en stor del av kvinnors arbete utförs, även om det inte alltid räknas som arbete. Att så stora delar av arbetet i samhället förblivit osynligt och därmed oåtkomligt för analys kan vara en förklaring till att steget från jämställdhet som vacker princip till jämställdhet i praktiken är så långt, också i Sverige.

För att skapa levande bostadsområden, levande uppväxtområden för våra barn, drägliga livsvillkor för både kvinnor och män, måste arbetet organiseras, fördelas och lokaliseras annorlunda än i dag. Män och kvinnor måste dela inte bara det betalda utan också det obetalda arbetet, och arbetstiden i lönearbete bli kortare. Men framför allt måste det skapas arenor för samarbete över hushållsgränserna, kring frågor som bäst löses lokalt av de närmast berörda. Kungälvskonferensen myntade ordet ”mellannivå” för att beteckna något som ofta saknas i dagens samhälle:

”Det behövs en mellannivå mellan det privata och det offentliga, mellan ’storsamhället’ och den krympande familjen, och denna mellannivå måste vara knuten till boendet och bygga på arbetsgemenskap och självbestämmande för grupper av människor som bor nära varandra.”

»Kungälvskonferensen myntade ordet ”mellannivå” för att beteckna något som ofta saknas i dagens samhälle«

Det splittrade vardagslivet

I Kungälv skapades en gemensam nordisk kvinnovision, en utopi om helhet och närhet. Som alla utopier säger den mer om den verklighet den är en reaktion mot än om framtiden.

En viktig bakgrund var missnöjet med det splittrade vardagsliv som de flesta av oss tvingas leva. Samhällen som vårt bygger på att någon tar på sig det arbete som behövs för att knyta samman livets olika delar i ett komplicerat tidsgeografiskt pussel. En stor del av kvinnors tid och uppmärksamhet går åt till att sammanfoga en splittrad verklighet till något som åtminstone påminner om en helhet. Forskare har jämfört kvinnors vardagsliv med lapptäcken, konstfärdigt hopfogade av många små bitar.

Det är det osynligaste av arbeten. Det betalda arbetet är synligt och registrerat, hushållsarbetet åtminstone erkänt. Men den tidskrävande samordning som krävs för att varje dag få alla medlemmar i en familj att vid rätt tid befinna sig på rätt plats medförande rätt utrustning är gravt underskattad.

Männen då? Om de tog sin andel av arbetet skulle väl allt vara gott och väl? Problemet är att det blir ett nollsummespel som riskerar att urarta till en fruktlös kamp om tiden. Hushållen är helt enkelt för små för att kunna lösa sina problem inom hushållsgränserna.

34

INGA-LISA SANGREGORIO

»Vad det handlar om är hur det arbete – betalt och obetalt – som är knutet till bostaden och bostadsområdet bäst kan organiseras och fördelas, men kanske också om möjligheten att förlägga fler funktioner till närmiljön och minska de tröttsamma dagliga transportererna.«

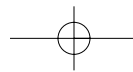
Och där är vi tillbaka vid behovet av en nivå mellan den lilla familjen och "storsamhället", en arena för samarbete över hushållsgränserna, men också över gränsen mellan yrkesmänniskor inom olika områden och dem som utnyttjar och är beroende av deras tjänster.

I förhållande till det enskilda hushållet har mellannivån fördelen att bestå av fler människor och följaktligen ha en bredare kompetens och större resurser. I förhållande till "storsamhället" (kommunen, staten) har den fördelen att bygga på närhet och förstahandskunskap om lokala behov och tillgångar och kan därför agera på ett intelligentare sätt. De samlade resurserna kan utnyttjas bättre.

Vad det handlar om är hur det arbete – betalt och obetalt – som är knutet till bostaden och bostadsområdet bäst kan organiseras och fördelas, men kanske också om möjligheten att förlägga fler funktioner till närmiljön och minska de tröttsamma dagliga transportererna. Däremot är det inte fråga om att försöka skapa självförsörjande lokalsamhällen, något som framgår av själva ordet "mellannivå".

35

INGA-LISA SANGREGORIO

Det nya vardagslivet

Det är *inte* ett självförsörjande lokalsamhälle. Det är *inte* en kvinno- värld. Det är *inte*...

Efter Kungälv bildades en nordisk forskargrupp, som ville gå vidare och konkretisera de ganska yviga visionerna. Vi – jag var själv medlem i gruppen – kallade oss för Forskargruppen för det nya vardagslivet. Vad vi snabbt märkte är hur svårt det är att skriva och tala om något som inte finns, annat än som frön till förändring, och hur lätt det är att bli feltolkad. Ibland är det lättare att förklara vad det *inte* är än vad det faktiskt skulle kunna vara. Till slut gjorde vi en lista med invändningar (många av dem våra egna) och bemötanden av dessa invändningar.

Vid en av de nordiska konferenser som följde på Kungälv, i Grankulla i Finland, fick vi feedback på vårt halvfärdiga material. Kritiken saknades inte, men de flesta var entusiastiska, om än med reservationer byggda på missförstånd. "Det låter underbart, men hur ska vi hinna med det också?" Varpå vi lyckligtvis hade möjlighet att förklara det som inte framgått tydligt nog, nämligen att det nya vardagslivet inte är något slags "tilläggsliv". Först en normal arbetsdag, så allt jobbet hemma – och så två timmar på mellannivån, nej gud bevara oss! Det nya vardagslivet förutsätter både en kortare arbetsdag och att en

36

INGA-LISA SANGREGORIO

del av hushållsarbetet flyttas ut ur kärnfamiljen. Erfarenheten, främst från de små kollektivhus som bygger på samarbete mellan de boende, visar att det är först då som det blir självklart att alla delar arbetet.

När slutrapporten, *Veier til det nye hverdagslivet*, var färdig bad vi en grupp kvinnliga forskare och en grupp kvinnliga politiker läsa och kritisera. En av forskarna sa något som jag själv ofta känt, nämligen att problemet med att försöka beskriva goda företeelser är att de lätt framstår som tråkiga. Det blir gärna "evig fred och rena strumpor varje dag". Jag brukar trösta mig med att till och med Dante hade svårare att få liv i Paradiset än i Inferno.

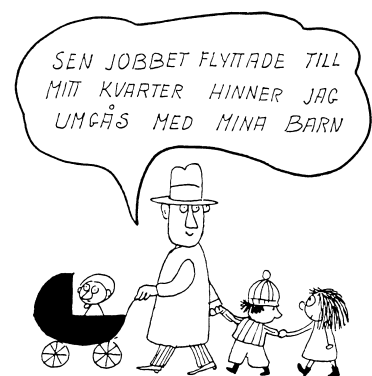
En av politikerna sa att detta borde ha alla möjligheter att genomföras och få politiskt stöd: "Det kostar ju ingenting utan skulle tvärtom kunna innebära besparingar."

Och idag?

Jag har skrivit och talat om dessa tankar många gånger, mer eller mindre utförligt. Det har gjort det svårare, inte lättare att nu skriva om dem på nytt. Jag har tvingats rannsaka mig själv. Tror jag fortfarande på detta, eller är det bara en pliktskyldig redogörelse för hur vi tänkte då? Är "det nya vardagslivet" en möjlig framtidsvision eller bara en av de många utopier som lyckligtvis aldrig förverkligats?

37

INGA-LISA SANGREGORIO

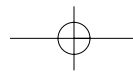
Teckning Lilian Lindblad-Domec ur Cronberg-Sangregorio:
Du sköna nya vardag.

Under de dagar jag brottats med denna uppsats har jag gått tillbaka till dokumenten från Kungälv och de andra konferenserna, återvänt till det som forskargruppen tänkt och skrivit och till mina egna böcker och artiklar. Jag har stängt av datorn och i stället gått långa promenader i skogen och tänkt på dåtiden, nuet, framtiden. Och ja, jag kan ärligt säga att jag fortfarande ser det nya vardagslivet som något önskvärt och kanske rent av nödvändigt. Men jag måste också erkänna att avståndet mellan vision och verklighet snarast har ökat under de senaste decennierna.

Häromåret blev jag ombedd att göra en avstämning: hur gick det med tankarna från Kungälv och med det nya vardagslivet? Det blev, tyvärr, en ganska dyster genomgång. Någon arbetstidsförkortning har vi inte sett röken av, snarare kan man med lätt överdrift säga att halva befolkningen arbetar ihjäl sig, medan den andra halvan är sjukskriven, arbetslös, förtids- eller avtalspensionerad. Principen tycks vara största möjliga olycka åt största möjliga antal.

På många håll utarmas närmiljön. Småbutiker och biblioteksfilia-

»Men jag måste också erkänna att avståndet mellan vision och verklighet snarast har ökat under de senaste decennierna.«

ler försvinner och därmed mötesplatser. I många kommuner försvåras samarbete över revirgränserna av att kommunerna inför resultat-enheter och upphandlar tjänster av lägstbjudande. Den nya valfriheten när det gäller skolor och daghem leder till att kopplingen till bostadsområdet försvagas.

Dystert? Revolutionen är ingen tejudning, brukade vi säga. Kan-ske är det dags att ägna mer intresse åt strategierna.

För än är historien faktiskt inte slut!

40 Framtiden lever i våra drömmar.

Mer om detta och om mycket annat i

Inga-Lisa Sangregorio: På spaning efter ett bättre boende. Bygga och bo på kvinnors villkor. Byggeforskningsrådet T8:1994

INGA-LISA SANGREGORIO

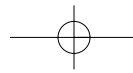
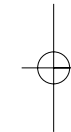
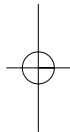
Samarbete om kvinnligt byggande över gränserna

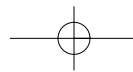
Sjuttioalet hade överallt inneburit en pånyttfödelse av kvinnorörelsen och lett till en ny förståelse inom många områden. Ett av dem var just boende och planering. Så småningom växte det fram ett erfarenhetsutbyte över gränserna, först mellan de nordiska länderna, senare även med andra länder.

Den första nordiska konferensen på temat "Bygga och bo på kvinnors villkor" hölls, som jag skrev i avsnittet innan, i Kungälv 1979. De tre organisationer som tog initiativet till konferensen var ganska olika. Den danska *Kvinder i byggesektoren* omfattade som framgår av namnet kvinnor som yrkesmässigt var knutna till byggbranschen. Den norska *Kvinnepolitisk planforum* hade hämtat inspiration från framgångsrika försök att påverka kommunalpolitiken i riktning mot en mer barnvänlig planering. Sverige representerades av arbetsgrup-

41

INGA-LISA SANGREGORIO

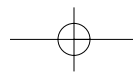
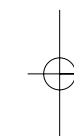
pen *Bo i gemenskap* (BIG-gruppen). *Kvinnors byggforum* bildades först senare. I Finland fanns vid denna tid ingen organisation av denna typ men väl enskilda kvinnor intresserade av frågorna, och från Island deltog en frejdig arkitekt som bidrog till att höja stämningen i arrangörsgruppen.

Efter Kungälvskonferensen bildades en lös paraplyorganisation, *Nordiska kvinnors bygg- och planforum*, som stod som arrangör av ytterligare fem konferenser. Varje konferens introducerade något nytt, men det fanns också en kontinuerlig återföring av teman från tidigare konferenser.

- I Rödhus Klitt (Danmark) 1981 var temat "Samarbete i närmiljön". Här föddes idén att kartlägga och presentera bogenheter i de nordiska länderna, ett arbete som så småningom resulterade i en bok, en utställning och en video på temat "Kan vi bo samman?".
- I Östra Grevie 1983 var temat "Kvinnokamp i kristid". Här gavs både uppmuntrande exempel på kvinnoinitiativ i områden som Malmös Rosengård och nedslående exempel på maktens arrogans och oförståelse. Ett par unga danska forskare hade undersökt om det verkligen är sant att kvinnors prioriteringar i fråga om bostadsområdets egenskaper skiljer sig från mäns. Deras slutsats var entydig: "Männen levde upp till våra värsta förväntningar. Under sju in-

ledande kvällar talade man nästan bara om trafik, om hur man tog sig till och framför allt från området, och om hur det var ordnat för bilen." Till slut blev de tvungna att bilda särskilda kvinnogrupper. Oberoende av vilken typ av bostadsområde det gällde prioriterade kvinnorna en väl fungerande närmiljö med många aktiviteter som kunde utövas gemensamt av olika åldersgrupper.

- Konferensen i Grankulla (Finland) 1985, med temat "Det nya vardagslivet", återknöt till tankarna från Kungälv. Forskargruppen för det nya vardagslivet lade fram sina preliminära resultat och fick nyttig kritik och uppmuntran. Medan kvinnorörelsen i de övriga nordiska länderna befann sig i en nedgångsperiod vid denna tid var den finska kvinnorörelsen, som kommit igång senare, smittsamt vital.
- I Toneheim (Norge) 1987 var temat "Ekonomi, ekologi och kvinnokraft". Det nu färdiga "Kan vi bo samman"-materialet, initierat i Rödhus Klitt, presenterades, och deltagarna kunde besöka det nu existerande kvinnouniversitet som Berit Ås pläderat för i Östra Grevie. Bland det nya märktes tankarna om en alternativ ekonomi, inspirerade av den tyska forskaren Margrit Kennedy. Deltagarna skickade telegram till den norska regeringen med krav på pilotprojekt för att öka kvinnors möjlighet att delta i planläggningen på alla nivåer.

- Örebro 1990, på temat "Frågor om människosyn" kom att bli den – tills vidare – sista nordiska bygga och bo-konferensen. Eftersom den hölls mitt i en stad kunde inte alla inkvarteras på samma ställe, vilket gick ut över de informella kontakterna. Fördelen var anknytningen till en plats, med en intressant bostadspolitisk historia. Två intressanta nya projekt presenterades här: Athenagruppens planerade "kvinnobygge" i just Örebro (se sid 58) och ett pilotprojekt med kommunal planering på kvinnors villkor i sex norska kommuner, resultatet av telegrammet från Toneheim.

Konferenserna inspirerade alltså till en mängd initiativ: forskningsprojekt, utställningar, handböcker, konkreta försök med kommunal planering, initiativ som följdes upp vid en senare konferens i en kontinuerlig återföring och utveckling. Jag har här bara nämnt en bråkdel av dem.

Under nittiotalet försvagades det nordiska samarbetet. I stället växte ett liknande samarbete fram på europeisk nivå under namnet Eurofem, med konferenser, forskningsprojekt, böcker och rapporter. Den första europeiska konferensen på temat *Gender and the Built Environment* hölls i Driebergen i Holland, den senaste i Finland 1998.

Hur stimulerande dessa möten än varit känner åtminstone jag att

det nordiska samarbetet hade hunnit längre och trängt djupare. De nordiska länderna är tillräckligt olika för att stimulera varandra men har ändå så många likheter att det blir möjligt att hitta en rimlig gemensam plattform att utgå från. Kanske är det dags att väcka den slumrande Nordiska kvinnors bygg- och planforum till liv igen?

Inga-Lisa Sangregorio är frilansjournalist och författare. Hon har skrivit om bostads- och kvinnofrågor sedan sextioalet, utförligast i "På spaning efter ett bättre boende. Bygga och bo på kvinnors villkor." (Byggeforskningsrådet 1994). Hon är medlem i arbetsgruppen Bo i gemenskap, BIG-gruppen.

Att läsa:

En relativt utförlig sammanfattning finns i *På spaning efter ett bättre boende. Bygga och bo på kvinnors villkor* (Sangregorio 1994).

Driebergenkonferensen fick dokumenterad i en bok, *Gender and the Built Environment. Emancipation in planning, housing and mobility in Europe* (Van Gorcum 1995).

Manifesten

Jämställdhet i planeringen är Kvinnors Byggforums motto, be-
lyst i de tre manifesten. Män och kvinnor ska ha möjlighet att
arbeta och försörja sig och kunna ta hand om hem och barn på
lika villkor. Kvinnor disponerar bil i mindre utsträckning än
män. Därför ska kollektivtrafiken prioriteras. Det ska vara lätt
att handla och gå med barn till dagis på väg till bussen. I stäl-
let för det uppdelade bilsamhället med bostäder på ett håll, ar-
betsplatser på ett annat och stora, avsides belägna köpcentrum
ska man planera områden där bostäder, arbetsplatser och ser-
vice blandas. Vuxna som arbetar träffar på så vis barn och ung-
dom. De som arbetar i hemmen kommer i kontakt med de m
som arbetar på kontor osv. Förutom att det blir nära till allt är
det bra ur trygghets synpunkt, området är befolkat dygnet runt,
och ur energisynpunkt: energi- och transportsystemen kan dub-
belutnyttjas.

47

CECILIA JENSEFELDT

Manifest Det gäller vårt liv 1982

Jämställdhet mellan könen och ett bättre vardagsliv. Det var grundtanken i det första manifestet. Utlösande var miljonprogrammets isolerade betongförorter. De kännetecknades av stereotypa och likartat utformade lägenheter och hus, dålig service, brist på arbetsplatser och stort beroende av bilen.

Hela bostadsområdet borde vara en levande plats för alla åldrar och utrymmena mellan husen borde uppmuntra till gemenskap mellan de boende. Själva lägenheterna skulle vara praktiska och lättskötta och anpassade till de nya hushållstyperna, där kärnfamiljen inte längre var norm.

En stadsdel med både bostäder och arbetsplatser skulle minska på restiden till jobbet. Bra service, god kollektivtrafik och gång- och cykelvägar borde finnas överallt.

Det gäller vårt liv, en skrift om kvinnors syn på samhällsplanering 1992

50

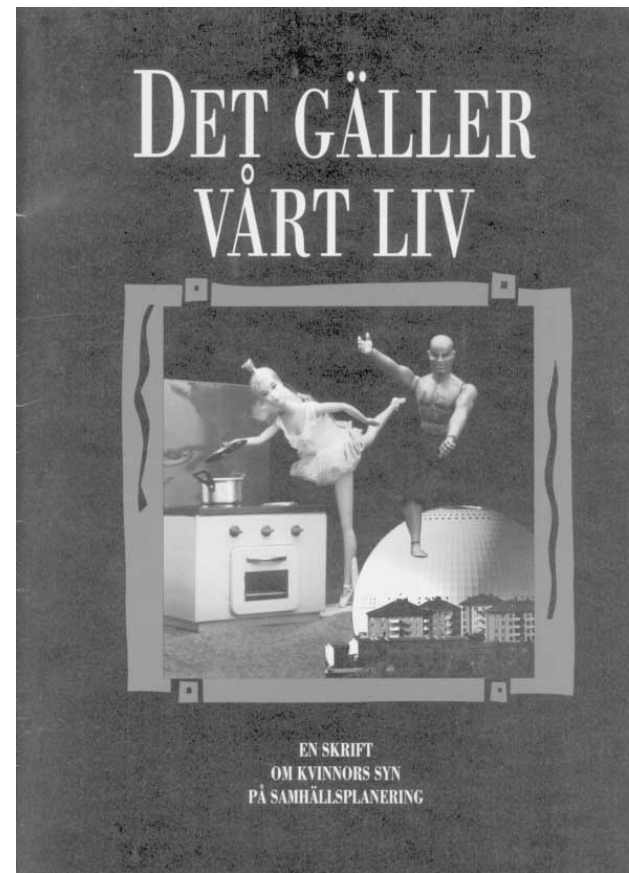
Här har medvetenheten ökat om hur viktigt det är att planeringen på samtliga nivåer samverkar mot jämställdhet och ett bättre vardagsliv. Beslut på regional nivå påverkar livet på den lokala nivån.

Samhällets uppdelning i olika zoner för boende, arbete, fritid, service och vård kom att bli ett kvinnoproblem: det var kvinnor som på obetald tid höll ihop det splittrade vardagslivet: lämna på dagis, yrkesarbete, handla, ta hand om gamla etc. Kampen mot bilismen accentuerades. Gång- och cykelvägar borde utgöra det centrala vägnätet i området: det ska vara närmare till bussen än till bilen. Genom att skapa en mellannivå för vardagens uppgifter kan boendet bli en bas för en nivå mellan det offentliga och privata.

Inne i lägenheten borde planlösningen ge möjlighet till både gemenskap och avskildhet. Honnörsbegrepp blev möblerbarhet, goda ljusförhållanden, vackra lättskötta och miljövänliga material, centraldammsugare och kök där fler än en (kvinna...) kan arbeta samtidigt.

Hallen var entré, mötesplats med utrymmen för sortering och förvaring. Städningen underlättades genom att inreda en tambur med klinker på golvet, glasat väggparti till hallen och väl genomtänkt inredning för ytterkläder och skor. I badrummet underlättades städningen av vägghängd toalett och badkar utan front.

CECILIA JENSFELDT

51

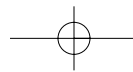
CECILIA JENSFELDT

Den goda staden och den goda bygden ur kvinnlig synvinkel 1993

Den här skriften innehåller mindre av resonemang om orättvisor mellan kvinnor och män i hemmet och i arbetslivet. Den kvinnliga synvinkeln definierades som kvalitet och omtanke i all planering, byggande och förvaltning, något som inte kvinnor har monopol på. Kvinnor som grupp ansågs dela specifika erfarenheter och intressen, vilket motiverade en särskild programskrift. Här underströks vikten av:

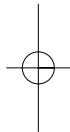
- Funktion och bekvämlighet i ett fungerande vardagsliv.
- Gemenskap och samverkan i boendet. Samverkan mellan grannar, gemensamt förvaltningsansvar, utemiljö som lockar till samvaro, utrustning för gemensamt köksarbete m m.
- Oberoende och individualitet i hemmet. Rätt till egen bostad, kunna flytta hemifrån, eget rum, ljudisolering och skydd mot insyn.
- Hälsa och säkerhet. Sunda material och ett gott inomhusklimat. Säkra lektytor och gångstråk samt förebyggande av olycksfall i bostaden.
- Miljöhänsyn och ekonomi. Hushållning med resurser. Kvalitet och hållbarhet i allt. Förvalta, vårda, underhålla det man har, återanvända, återvinna och spara.
- Skönhet och trevnad. Rymd, ljus, utblickar, harmoniska rum och välgjorda detaljer.

Cecilia Jensfelt, arkitekt SAR/MSA, docent. Statligt arbete med förvaltning av byggnader och samhällsplanering. Forskning och undervisning på KTH. Projektledning av ett flertal forskningsprojekt i segregerade bostadsområden. Konsult inom Cecilia Jensfelt AB – ett företag inom Teknikhöjden. Ordförande i Kvinnors Byggforum 1991–1994.

54

CECILIA JENSFELDT

Visionerna lever vidare

»Rönnbärsbacken år 2003«

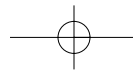
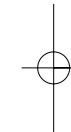
För tjugo år sedan skrev journalisten Barbro Larson denna vision på uppdrag av Kvinnors Byggforum. Mycket i den ganska anspråklösa framtids-vyn är fortfarande inte uppfyllt, men lika giltigt idag. En vardag utan stress och rädsla, ett vänligt liv tillsammans med dem vi tycker om, nätverk som vi kan göra en insats i och som är oss till stöd när det behövs

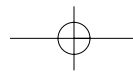
55

Måndagsmorgon. Den tidiga vårsolen talar om för Hans att det är dags att stiga upp om han ska hinna till sitt jobb i Rönnbärsbackens hantverkskooperativ före sju. Hans har alltid varit morgonmänniska och han tycker in att få en stund för sig själv på morgonen så det passar honom utmärkt att ha det tidiga skiftet i kooperativet. Sen sextim-marsdagen infördes betyder de at han kan hämta Lotta på dagis redan vid tvåtiden.

Hans kikar in på sin fyraåriga dotter som sover lugnt. I rummet in-till sover hustrun Jenny, som är revisor med egen byrå. Hon behöver

BARBRO LARSON

inte vara där förrän framåt halvtio och har gott om tid att lämna Lotta på dagis på väg till jobbet som ligger i en annan stadsdel. Hans vet värdet av att slippa jaga upp trött barn i svinottan. När han själv gick på dagis på 1970-talet jobbade föräldrarna heltid och Hans åt frukost på dagis och hämtades inte förrän klockan sex. Så här i efterhand inser han hur jobbigt det måste ha varit för föräldrarna, kanske mest för mamman. Inte undra på att det äktenskapet sprack!

56 På väg ut i köket stoppar hans om 1-åriga Joakim (hans son i ett tidigare äktenskap) som sover på soffan i vardagsrummet. Han lär nog inte vakna frivilligt i första taget, tänker hans leende, så länge som han var igång igår...

Förvaltarföreningen sköter Rönnbärsbacken

Jocke hade kommit för att vara med på en fest man hade haft i huset kvällen innan, för att fira att Jennys 18-åriga dotter Moa slutat skolan. Moas dröm är att bli trädgårdsmästare, men hon vet att det krävs arbetslivserfarenhet för att komma in på utbildningen, och det är fortfarande svårt för ungdomar att få jobb. Därför blev hon överlycklig över förvaltarföreningens present åt henne: under sommaren och hösten ska hon få arbeta som assistent åt områdets portvakt och allt i allo, Marek, och då i första hand ansvara för växtligheten – gräsmattor,

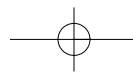
träd, buskar, odlingslotter m.m. I glädjeyran erbjuder sig Moa spontant att också att åta sig viss skötsel av folks egna inomhusväxter. Den som vill ha något omplanterat, beskuret, besprutat etc, kan lämna växterna till hantverkskooperativet, där Marek också har sin arbetslokal med verktyg, trädgårdsredskap o dyl.

Marek, som nu är 71 år, kommer från Polen. Han anställdes av förvaltarföreningen, när den bildades för snart 20 år sedan. Alla boende är med i förvaltarföreningen som sköter hela Rönnbärsbacken (fyra femvåningshus) och har egen driftbudget. Ursprungligen fanns också planer på att ta över ägandet av husen genom att göra om dem till bostadsrätter. Men planerna skrinlades när det visade sig att ägandeformen slutade med att många helt slutade intressera sig för det gemensamma bästa till förmån för "värdehöjande" insatser i den egna lägenheten.

En av initiativtagarna till föreningen var Hans mor Britta. Föräldrarna skilde sig 1983 när hans var 15 år. Britta, som är arkitekt, hade under de tio år familjen bodde i området innan skilsmässan, sett hur vantrivseln och omflyttningen i området ökade i takt med att husen blev nedslitna. Dåliga material och slentrianmässig planering hade skapat en torftig boendemiljö.

Efter skilsmässan kände Britta ett starkt behov av stöd från kvinnor

57

med liknande problem som hennes – ensamstående, yrkesarbetande mamma med tonårsbarn i ett fult och dåligt bostadsområde – och sökte sig därför till föreningen Kvinnors Byggforum. Det var där hon fick idéerna till den förändring av Rönnbärsbacken som så småningom växte fram.

I början var det kommunala bostadsföretag, AB Stadshem, som äger husen mycket negativt till de förändringar som föreningen föreslog. Att göra några större ingrepp i husen var det inte tal om. Först när man beviljades statliga miljöförbättringspengar blev det möjligt att göra utemiljön dräglig, med mer växtlighet, sittgrupper och pergolor i anslutning till entréerna.

När förvaltningsföreningen så småningom fick ansvaret för driftsbudgeten, tack vare ett avtal mellan Hyresgästersföreningen och SABO, tog den här utvecklingen ett språng. Alla ville vara med och snickra, måla och plantera och det var då man insåg behovet av en organisatör och arbetsledare. Marek var som beställd! Han har bland annat lett anläggandet av en ganska rejäl frukt- och grönsaksodling. Ansvaret för denna har man delat upp så att någon ansvarar för äpplen, någon för hallon, och andra för sallad.

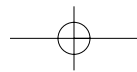
Jenny har med tiden blivit något av en expert på lite "svåra" grönsaker, som sockerärter och svartrötter, eftersom hon hållit på med det

ILL: LALLA LINDSTRÖM

i flera år. Och så sent som förra sommaren fick Moa pris för sina vinrankor som växer under taket till den stora gemensamma uteplatsen på Rönnbärsbackens sydsida.

Nu ska Moa alltså under en tid ensam ansvara för allt detta. Utan Mareks stöd skulle hon aldrig ha vågat tacka ja! Moa och Marek kände varandra sedan länge. Bl a sedan Marek hjälpte Moa fixa till den

60 lilla lägenhet i Rönnbärsbacken där hon nu bor. Marek har fått en sorts papparoll för Moa, något som glatt Jenny mycket. Sedan Moas pappa dog, när Moa var helt liten, har hon mest levt i en kvinnovärld, med sin mamma, fröknarna på dagis, tjejkompisar etc. Moa har aldrig riktigt accepterat Hans, sedan hon vant sig vid att ha sin mamma för sig själv i många år, och det var mycket därför hon valde att flytta hemifrån tidigt. Jenny kunde också acceptera det, eftersom Moa kunde bo kvar så nära hemmet, och lägenheten var så pass liten och billig att familjen kunde klara hyran.

Många slags lägenheter

”Ungdomslägenheterna” var det första resultatet av den omstrukturering av Rönnbärsbacken, som så småningom tog form. I slutet av 1980-talet fanns det många tomma lägenheter i området, och möjligen var det ren desperation som fick Stadshem att gå med på några av förvaltningens förslag. Förslaget hade klara miljömässiga, men framför allt sociala aspekter. Man ville bygga om husen så att man dels fick stora, gemensamma lokaler för, dels omfördela lägenhetsytorna och göra dem mer flexibla. Detta för att öka möjligheten att byta bostad inom området.

Från början var hälften av lägenheterna trerummare, resten två-

och fyrrummare. Vid ombyggnaden gjordes ett våningsplan i varje hus om till gemensamma utrymmen med kök, stort rum för fester och möten och ett par små rum som hyrs ut som tillfälliga gästrum.

Inget av husen fungerar som kollektivhus, men i alla fyra husen finns organiserade matlag, med mellan 10 och 30 medlemmar. Alla matlagen använder förstås de gemensamma köken och det är också ganska tätt mellan festerna. Det var här som Moas avslutningsfest gick av stapeln.

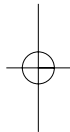
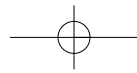
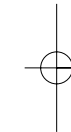
Hon hade först velat ha festen i ett rum i källaren där det finns en musikanläggning och som är tänkt just för ungarnas fester. Men Moa ville ha gammelmormor Gerda med på festen. Gerda är 86 år och rullstolsbunden och det är ganska svårt att ta sig till ”discorummet” med rullstol. Nu behövde hon bara ta hissen en trappa upp från sin lilla tvårummare, som ligger väg i vägg med barnbarnet Jennys fyra. Det är två trerummare som byggts om på det viset.

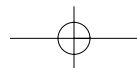
För Gerda är det en stor trygghet med Jennys familj som tittar in varje dag.

Café som träffpunkt

Det finns också ett café som fungerar som träffpunkt för hela området. Gerda brukar titta in och ta en kopp kaffe när hon besökt hem-

61

tjänst eller hemsjukvården, som också har sina lokaler i det gamla dagiset. Det är en jättebyggnad som från början inrymde sex avdelningar, men nu används till mycket annat än daghem.

Caféet sköts av Åke, som har arbetat som fartygskock i många år och har sett stora delar av världen. Nu är han deltidspensionär och försörjer sig på den lilla inkomst som caféet ger. Eftersom caféet ligger i en av områdets allmänna lokaler betalar man ingen lokalhyra, och inkomster för tjänster åt sin egen förvaltningsförening beskattas inte.

62

Många familjetyper

Åke bor i Rönnbärsbäckens enda storfamilj. Hans fru är död sedan många år och hans enda dotter bor med sin familj i Japan. Storfamiljen kom till i samband med ombyggnaden av husen. Britta, som fungerade som projektledare, hade sammankallat ett stormöte för alla boende och där visade det sig att det var tre tjejer och en kille som alla var ensamstående föräldrar med barn i olika åldrar, och som umgicks en hel del, hade en önskan att dela lite mer av det vardagliga livet.

Efter mycket dividerande beslöt man att slå ihop alla lägenheter på ett våningsplan. På så sätt fick man en längenhet med ett stort och välutrustat kök, två stora rum och tio mindre.

Sedan dess har alla barn utom ett av "ursprungsbarnen" flugit ut

men två av dem bor kvar i Rönnbärsbacken. De fick förtur till ungdomslägenheter, eftersom de dels hade bott länge i området, dels arbetar där. Erik, som är 23 år, driver en liten livsmedelsbutik och Mia, ett par år äldre, är förskolelärare och jobbar på daghemmet.

Under årens lopp har storfamiljen ändrat sammansättning flera gånger. Bara en gång uppstod en allvarlig kris. Det var när man tagit emot en ung tjej, som missbrukade narkotika och det visade sig att man inte klarade av den situationen. Nu har man en mer realistisk uppfattning om storfamiljens funktion, och när det finns plats för en ny medlem, försöker man så långt som möjligt få med någon som man känner sedan tidigare.

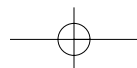
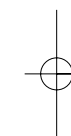
En som "köar" för en plats just nu är Brittas förra man Gustav, som bor ensam i en liten lägenhet på andra sidan stan. Gustav klarar sig bra, men tycker att det är både ensamt och lite ängsligt att bo för sig själv.

Mer närservice, färre bilar

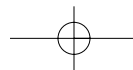
När Hans går hem från jobbet tar han vägen om Knuten, som man kallar servicecentralen i gamla daghemmet. Där finns Rönnbärsbackens dator, som används bl a för att beställa allt från barnvakt till fönsterputs. Många som jobbar utanför området går förbi på morgonen och matar in beställning på matvaror. I affären packas maten ner i

63

BARBRO LARSON

BARBRO LARSON

64

korgar som står färdiga när man kommer hem på kvällen.

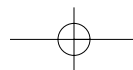
Hans söker på datorn och hittar tre personer som anmält sig som barnvakter denna vecka. Imorgon ska han och Jenny på teater och behöver någon som sitter hos Lotta under tiden.

Samtidigt bokar han en bil från transportpoolen, för att kunna skjutsa hem Jocke senare på kvällen. I poolen finns tio bilar som ägs av förvaltningsföreningen. Bensinkostnader, samt ett ganska lågt kilometerpris betalas av användaren. Systemet togs i bruk i början av 1990-talet, då oljepriserna gjorde det orimligt dyrt för de allra flesta att ha egen bil och kollektivtrafiken inte var fullt utbyggd.

Numera går direktbussar från stadskärnan direkt till Rönnbärsbacken var tionde minut. Det här är ett ganska litet område så här behövs inga anslutningar, men i större områden finns centrala bussterminaler med minibussar som går i matartrafik till bostadshusen.

När Hans flyttade till Rönnbärsbacken 1973 fanns en stor parkeringsplats utanför varje hus. Från p-platserna löpte smala, asfalterade gångvägar, som kantades av glest placerade gatlyktor. När miljöförbättringspongarna kom, nära tio år senare, var de kallvita lyktorna bland det första som byttes ut. Alla p-platser, utom en, gjordes om till lekplatser och trädgårdsytor, som sen har kompletterats med kolonilotter till varje lägenhet, inte långt från Rönnbärsbacken.

BARBRO LARSON

Hans och Jenny cyklar ofta bort till lotten på helgerna. För de mesta träffar de andra från Rönnbärsbacken där. Alldeles i närheten finns en liten tjärn där man kan bada, så ungarna tycker det är kul att följa med.

Nu när miljön runt bostadshusen är så pass grönskande och omväxlande har folk inte samma behov av sommarstugor på "landet" längre. Den kraftigt begränsade avdragsrätten och de höga transportkostnaderna har dessutom gjort det mycket dyrt.

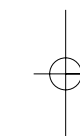
»Öppet« dagis och hantverskooperativ

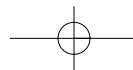
När Hans kommer in på Lottas avdelning på dagis, är hon inte redo att gå hem. Hon och Jocke håller på med bygget av sommarens första koja bakom hallonsnåren på daghemmets gård. Dagiset har numera bara två avdelningar, eftersom bara barn från Rönnbärsbacken går här. Sedan barnomsorgen blev fullt utbyggd har upptagningsområdena krympt betydligt.

På Lottas dagis jobbar man med syskongrupper. Fritidshemmet, som ligger i samma hus, är en del av verksamheten. Fritids har ingen övre åldergräns – när hans gick här fick han sluta när han var elva – så därför kan skolbarn som inte vill gå hem ensamma efter skolan, gå hit istället. Småbarnen har fått många betydelsefulla "stora" kompisar med det här öppna systemet.

65

BARBRO LARSON

En del av daghemmet kan lätt stängas för att skydda saker och utrustning som man är rädd om. På så sätt kan dagiset användas för andra aktiviteter på kvällarna. Här har Jenny bl a lett en kurs i hushållsekonomi och en fotograf har haft fotokurser.

Här hålls också stormöten för hela förvaltarföreningen.

Hans kommer med några goda råd om kojakonstruktionen, medan han väntar på barnen. När de så småningom kommer hem till huset, propsar Lotta på att ta hissen, trots att de bara bor en trappa upp. Men hon älskar att åka i den uppglasade hissen med full utblick åt alla håll.

Uppglasningen av hissarna var en av Brittas idéer för att göra husen mer luftiga och inbjudande. Eftersom det nu finns brandhårdiga färger och lasyrer, har man kunnat klä väggarna i våningsplanen med träpanel som målats i varma färger. Hans saknar inte den stänkmålade putsen från 1973!

Nu används trapphusen som samlingspunkt för spel, samtal, lussefirande och mycket annat. En nackdel är att det kan se lite skräpigt ut, tänker Hans och plockar lite irriterat ihop gamla tidningar och en kortlek som ligger utspridd över golvet.

Mycket av förändringarna i den inre miljön bär Brittas signatur. Hon är numera pensionerad på deltid och arbetar i områdets ritstuga

med ändringar och ombyggnader av lägenheterna i Rönnbärsbacken. Kök och hallar är det som har förändrats mest, med bättre och fler förvaringsutrymmen och funktionellare inredning.

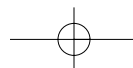
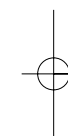
För några år sedan gjordes också en ganska omfattande förändring av husets yttre. Bl a vid varje våningsplan en stor, inglasad balkong, som kan öppnas på sommaren. Balkongerna används som uteplats och växthus. De hjälper också till att liva upp de stereotypa 1960-tals fasaderna, från början betonggrå, nu putsade i ockragult.

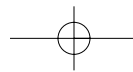
Ombyggnaderna har också gett Hans en hel del jobb. Arbetslösheten var hög i slutet av 1990-talet men under de här åren växte många småföretag upp i olika former, både som kooperativ och som vanliga, privata företag.

Hantverkarkooperativet som finns i Rönnbärsbacken började med att Hans, som är snickare, hjälpte folk att laga möbler, byta dörrstycken och annat smått och gott. På dagis och servicelokalen behövde man också hjälp ofta.

Verksamheten växte vartefter och antog en mer organiserad form, som nu bildar stomme i hantverkskooperativet. Förutom Hans, arbetar två till från Rönnbärsbacken där.

Hans som bott större delen av sitt liv 35-åriga liv i Rönnbärsbacken, tycker att en av de viktigaste förändringarna av området är just det-

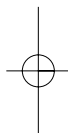

ta att man fått in arbetsplatser i området så att det lever och fungerar hela dagarna, och inte töms på folk.

Och just där gång – och cykelvägen når Rönnbärsbacken, har Moa och Marek snickrat och målat en liten port som Moa prytt med den hoppfulla och segervissa devis som föreningen för vidare: Förbanna inte mörkret – tänd ett ljus!

68

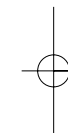

BARBRO LARSON

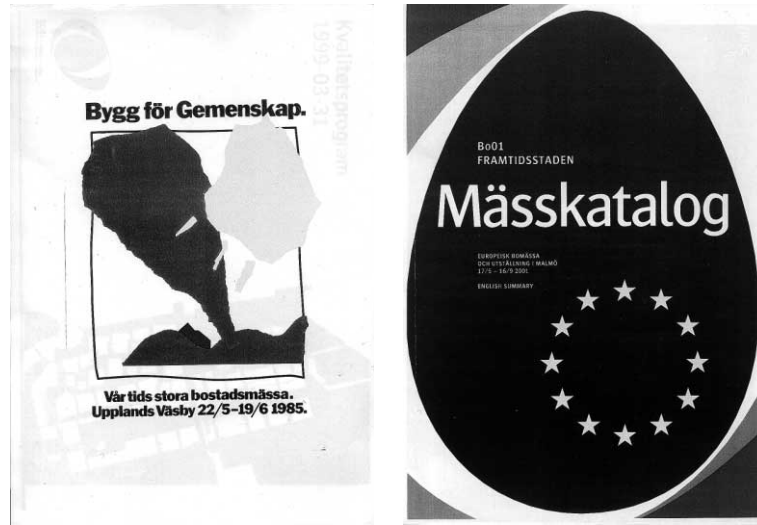
Bostadsmässorna i ett kvinnoperspektiv

Svensk Bostadsmässa är en ideell förening som sedan 1985 har arrangerat mässor ungefär vartannat år i någon av de nio kommunerna som är medlemmar i föreningen tillsammans med Boverket. Kvinnors Byggforum har följt mässorna, deltagit med egna exempel på bostäder, granskat, diskuterat, ordnat öppna möten med mässbesökare och där delat ut ros- och rispriser till byggherrarna för bra och dåliga boendemiljöer. Precis som Svensk Bostadsmässa har vi önskat bidra till en bred debatt om boendet., men vi har haft ett annat perspektiv. Medan Kvinnors Byggforum har sett till hela vardagslivets situation och hur boende-, trafik- och arbetsmiljöer ska underlätta kvinnors, barns, äldres och andra människors vardag, så har Svensk Bostadsmässa koncentrerat sig mer på byggandet av bostäder. Mässorna har även varit just mässor, d v s marknadsplatser för byggande och byggnadsmaterial vid sidan av utställningen av bostäder i full skala.

69

ANNIKA SCHEELE

Från solidarisk bostadspolitik till marknadsplatser

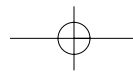
”Bygg för gemenskap” Så lyder titeln till mässkatalogen för ”vår tids stora bostadsmässa i Upplands Väsby 1985. Katalogen är en kompakt liten pocketbok med stadig pärm för bokhyllförvaring, svartvit fak-taspäckad inlaga i oblekt papper. Visningsbostäderna är tydligt illus-trerade med teckningar som på ett likvärdigt sätt visar hur bostäderna och deras närmiljöer ser ut.

”Boo1 Framtidsstaden. MÄSSKATALOG. Europeisk bomässa” är en tidskriftsstor reklamspäckad skrift i fyrfärgstryck på blankt vitt papper, precis dubbelt så tung som ”Bygg för gemenskap”.

Att ta sig från Bo85 i Upplands Väsby till Boo1 i Malmö är inte bara en resa genom halva Sverige. Det är en resa som börjar med en stolt uppvisning av efterkrigstidens solidariska bostadspolitik, åtföljd av sakkunniga texter undertecknade av dåvarande bostadsminister Hans Gustavsson, kommunstyrelsens ordförande Jimmy Björk, med flera nyckelpersoner. Mässbesökaren får klart för sig att vad den skådar i mässområdet olika bostadsområden är resultatet av

”...den starka ambition vi haft i Sverige för att uppfylla målet: 'God bostad åt alla till en rimlig kostnad'. Men lika viktigt är det att vi har väl fungerande bostadsföretag, vi har väl utvecklade byggföretag med ett stort yrkeskunnande hos tjänstemän och arbetare. Och inte minst har vi en bra byggmaterialindustri.” (H. Gustafsson, 1985)

Därifrån går resan till BOo1 och framtidens marknadsplats, nära kontinenten, med en anonym mässkatalog som vänder sig till ”Du konsument” och uppmanar Dig att välja framtid. Som mässans högsta beskyddare presenteras Kung Carl XVI Gustav. Vad Du har att välja mellan är olika (läs lika) stora och mycket dyra bostäder i vackert läge vid havet, nära Europa.

»Resan har gått från basbehov för vardagslivet till en efterfrågemarknad som förutsätter skarp konkurrens om köpare.«

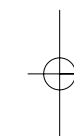
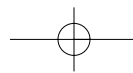
72 I Väsbyskriften 1985 talar stat, kommun och de stora organisationerna till vardagsmänniskan om nytt liv i bostadsområdet, levande öppen stad, ökad hemkänsla, ökat boinflytande, mera kollektivt boende. I Malmökatalogen 2001 bjuder de anonyma världarna in till en framtidsvisionär fest, fylld av estetik, konst och omväxlande UPPLEVELSER. Resan har gått från basbehov för vardagslivet till en efterfrågemarknad som förutsätter skarp konkurrens om köpare.

Det är mycket i Väsbykatalogens inledande ideologiska texter som Kvinnors Byggforum kunde ställa sig bakom. Det var lätt att hitta rosvärda bostadsutformningar. Samtidigt var vi mycket kritiska mot den dittillsvarande strategin att exploatera stora områden utanför städerna för ensidigt boende, med dåliga eller inga kollektiva förbindelser med skolor, service butiker av olika slag och förstås, arbetsplatserna.

Det finns inte mycket i nästa sekels malmökatalog för Västra Hamnen som Kvinnors Byggforum kan ta ställning till, eftersom den är ett upprop till var och en att tänka sin framtid. Det var däremot lätt

att ge rosen till Västra hamnen som stadsbyggnadskonst, liksom till Helsingborgs stadsplanearbete till mässan -99 för sin kajbebyggelse, liksom till Staffanstorps kongeniala stadsförnyelse 1997. I Staffanstorp hade en bollplan och en bensinmack fått ge plats åt mötet mitt i byn mellan människor, service, kommers och boende. Samtidigt kunde vi inte påstå att någon bostad i dessa tre områden, byggda kring senaste sekelskiftet, var sämre än en annan, eftersom så många var behäftade med allvarliga fel. Vi gav därför kollektiva rispris: till byggherrekollektivet i Staffanstorp för opraktiska och otillgängliga, barnovänliga bostäder. I Helsingborg riktades riset mot statsministerns obefintliga bostadspolitik. I Malmö kunde vi ändå urskilja en byggnad som inte ingick i den rosade stadsgestaltningen, utan tvärtom stred mot dess idé och form, nämligen HSBs Turning Torso, ett vridet 190 meters höghus i 54 plan, för kontor och bostäder. Riset motiverades främst av byggnadens omänskliga provokation mot den omgivande stadsgestaltningen, men kan motiveras mer nyanserat som en lysande illustration av skillnader i arkitektursyn mellan Kvinnors Byggforum och i detta fall HSB, Malmö, byggherren, tillsammans med husets arkitekt Santiago Calatrava, "en av de stora elefanterna i branschen" som NSS, byggnadsentreprenören för projektet, uttrycker sig i sin tidskrift "Perspektiv".

73

Från kommunernas och statens uppvisning till marknadens

Vad hände mellan dessa bägge Bomässe-extremer? Om bostadsmässaorna ska förkroppsliga dels det bostadspolitiska bokslutet, dels den ideologiska framtidsdebatten, så blev vi ju minst sagt förvånade vid resans slut. Särskilt om vi jämför citatet ovan ur 1985 års mässkatalog med det nedan ur den statliga utredningen om kvaliteter och kostnader i byggandet: ”Skärpning gubbar!” (SOU2002:115 sid 20)

74 *”en extremt ojämn könsfördelning i byggsektorn leder till vad aktörerna kallar ’machokultur’. ... Dessutom råder ett introvert synsätt på den egna rollen och på omvärldens förväntningar, som leder till defensiva attityder och en risk för avskärmning från samhället och de värderingar som råder där.”*

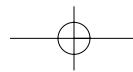
Bomässornas nyckelpersoner var av naturliga skäl oftast män. De sökte aldrig upp oss kvinnor, trots att vi följde dem i hämlarna. Men så en dag knackade en utställningsgeneral på – i Örebro – inför Bo92. Då inbjöds några kvinnor i staden att bilda en referensgrupp för att bevaka att Ladugårdsängen, utställningens stadsdel, byggdes med hänsyn till kvinnors krav och kunskap. Kvinnorna accepterade inte referensgruppsrollen. Hur skulle deras kunskaper tas tillvara av 18 hårt konkurrerande byggherreorganisationer och vem skulle vilja be-

tala för den kunskapen, förutom med kaffe och wienerbröd i all vänlighet? Resultatet blev att kvinnorna inbjöds på lika villkor som männen, nämligen att experimentbygga på mässområdet. Experimentet formulerades som ”att bygga på kvinnors villkor”.

Nedslående efter Bo01

Vad hände efter Bo01? Redan tidigare hade det visat sig att en mäs-
75
sa per år var för mycket för Sverige. Med en stadsbyggnadsprocess på normala fem år, i hastigaste fall kanske två år, blev det i praktiken omöjligt att bygga vidare på erfarenheterna från den ena mässan till den andra. Med malmömässan stod det även klart att enskilda bostadssökande inte kan betala för experimentbyggnad som ju mässornas syfte. Att experimentera är viktigt men dyrt och det kan inte vara enskilda boendes sak att finansiera över hyran.

Stockholms Byggmästarförening satsade på en egen privat utställning BOstad 02, stöttad av Stockholm Stad och uppförd som en ny stadsdel, Hammarby Sjöstad Här delade KBF inte ut vare sig ros eller ris. Svårigheten att finna enstaka exempel på god boendemiljö enligt KBF's värderingar var slående, liksom att risa någon mer än någon annan. Det blev det allt tydligare att bostadsutställningarna inte längre hade för avsikt att visa bra miljöer för den gemensamma vardagen, som

»Det blev det allt tydligare att bostadsutställningarna inte längre hade för avsikt att visa bra miljöer för den gemensamma vardagen«

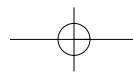
76

lekplatser, träffpunkter, daghem, skolor, centrum för äldre. Var skulle den kommunala verksamheten härbergras? Inte sedan Staffanstorps 1998 hade vi sett något nytänkande för de små barnens vardag, som daghem, förskola, andra träffpunkter eller lekmiljöer, än mindre platser som även passar de ungdomar i olika åldrar och olika årstider. Vi borde ha granskat miljöerna för gemenskap, växande och lärande bättre!

Kvinnan i kulisserna

När vi arbetade fram våra förslag till ros- och rispris, visste vi sällan vilka personer som de facto stod bakom de projekt vi granskade. Bakom ett företagsnamn för en byggherre eller arkitekt kan många döljas. Intressant nog fann vi ofta när vi skulle leta upp mottagarna av rosorna, att de var kvinnor. Vi ansträngde att dela ut priserna till just till de personer som ansvarat för att skapa det vi ville utmärka, och inte som brukligt till företagsledarna eller kommunledningarna. I Staffanstorp hade det kvinnliga kommunalrådet fått stöd av den kvinnliga stadsarkitekten för att skapa ett attraktivt centrum åt staffanstorparna.

ANNIKA SCHEELE

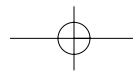
Det gjordes genom att flytta de manliga verksamheterna bollspel och bilmekande från den naturliga platsen för ett centrum, till förmån för vardagsmänniskans allehanda ärendeplatser som daghem, äldreomsorg, socialtjänst, bostadsföretagets service, dagligvarubutiker etc, det vill säga de platser de behöver för att klara vardagen. Eftersom kvinnor inte lika ofta som män har tillgång till bil under dagen, krävs korta gångavstånd för en bra kvinnovardag.

I Umeå 1995 delade vi ut pris till deltagare i en anonym arkitekttävling, vid en gemensam ceremoni med Svensk Bostadsmässa. Vår jury bestod av enbart kvinnor, medan Bomässans dominerades av män. Anonymiteten innebär att alla förslagsställare döljs bakom sina mottor på sina förslag. De bågige jurygrupperna hade inte mer än en vinnare gemensam och det var bostadsmässans enda kvinnliga pristagare. Kvinnors Byggforum delade till vår egen förvåning ut priser och hedersomnämningen enbart till kvinnliga arkitekter!

När vi år 1998 letade upp de faktiska arkitekterna bakom Gert Vingårds KBF ros 1998 för ömsint och vacker ombyggnad av Nybodahemmet från 40-talets barnhemsinstitution till morgondagens bostäder, fann vi kvinnor bakom de manliga ritningsstämplarna. De kvinnliga arkitekter som stod för förslagen fick vi vetskap om, först sedan vi frågat byggnadsarbetarna vilka arkitekter de brukade träffa på

77

ANNIKA SCHEELE

»Det blev det allt tydligare att bostadsutställningarna inte längre hade för avsikt att visa bra miljöer för den gemensamma vardagen«

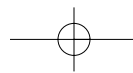
76

lekplatser, träffpunkter, daghem, skolor, centrum för äldre. Var skulle den kommunala verksamheten härbergras? Inte sedan Staffanstorps 1998 hade vi sett något nytänkande för de små barnens vardag, som daghem, förskola, andra träffpunkter eller lekmiljöer, än mindre platser som även passar de ungdomar i olika åldrar och olika årstider. Vi borde ha granskat miljöerna för gemenskap, växande och lärande bättre!

Kvinnan i kulisserna

När vi arbetade fram våra förslag till ros- och rispris, visste vi sällan vilka personer som de facto stod bakom de projekt vi granskade. Bakom ett företagsnamn för en byggherre eller arkitekt kan många döljas. Intressant nog fann vi ofta när vi skulle leta upp mottagarna av rosorna, att de var kvinnor. Vi ansträngde att dela ut priserna till just till de personer som ansvarat för att skapa det vi ville utmärka, och inte som brukligt till företagsledarna eller kommunledningarna. I Staffanstorp hade det kvinnliga kommunalrådet fått stöd av den kvinnliga stadsarkitekten för att skapa ett attraktivt centrum åt staffanstorparna.

ANNIKA SCHEELE

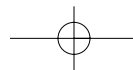
Det gjordes genom att flytta de manliga verksamheterna bollspel och bilmekande från den naturliga platsen för ett centrum, till förmån för vardagsmänniskans allehanda ärendeplatser som daghem, äldreomsorg, socialtjänst, bostadsföretagets service, dagligvarubutiker etc, det vill säga de platser de behöver för att klara vardagen. Eftersom kvinnor inte lika ofta som män har tillgång till bil under dagen, krävs korta gångavstånd för en bra kvinnovardag.

I Umeå 1995 delade vi ut pris till deltagare i en anonym arkitekttävling, vid en gemensam ceremoni med Svensk Bostadsmässa. Vår jury bestod av enbart kvinnor, medan Bomässans dominerades av män. Anonymiteten innebär att alla förslagsställare döljs bakom sina mottor på sina förslag. De bågige jurygrupperna hade inte mer än en vinnare gemensam och det var bostadsmässans enda kvinnliga pristagare. Kvinnors Byggforum delade till vår egen förvåning ut priser och hedersomnämningen enbart till kvinnliga arkitekter!

När vi år 1998 letade upp de faktiska arkitekterna bakom Gert Vingårds KBF ros 1998 för ömsint och vacker ombyggnad av Nybodahemmet från 40-talets barnhemsinstitution till morgondagens bostäder, fann vi kvinnor bakom de manliga ritningsstämplarna. De kvinnliga arkitekter som stod för förslagen fick vi vetskap om, först sedan vi frågat byggnadsarbetarna vilka arkitekter de brukade träffa på

77

ANNIKA SCHEELE

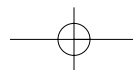
sina möten och det var inte desamma som uppgavs från arkitektkontoret. Exempelen illustrerar både att kvinnor och män tycks värdera arkitektur olika och att kvinnor inte alltid får framträda som de skapare de är av sina arkitektoniska verk.

Dags för kvinnan att träda fram vid mannens sida?

78 Vid resans anhalt år 2003: I vårt kvinnliga perspektiv kan vi konstatera att man före bygg- och bostads-kriserna runt 1990 utvecklade bra bostäder, men knappast en hållbar stadsbyggnadskonst. Fram emot sekelskiftet prövades spännande och vackra stadsbyggnadsformer, medan bostadskunnandet tycktes bortglömt. Medan man före kriserna byggde praktiska välutrustade, lättstädade, möblerbara och tillgängliga bostäder, så bygger man efter krisen volyminösa, skulpturalt vackra, eleganta och exponerade bostäder, med bristande möblerbarhet, tillgänglighet och integritet som dessutom är omöjliga att förändra.

»De kvinnliga arkitekter som stod för förslagen fick vi vetskap om, först sedan vi frågat byggnadsarbetarna vilka arkitekter de brukade träffa på sina möten och det var inte desamma som uppgavs från arkitektkontoret.«

ANNIKA SCHEELE

Vid resans nästa anhalt om några år, anar vi hur vi tillsammans kombinerar vackert *och* praktiskt, tillgängligt *och* flexibelt, användbart *och* originellt, ekologiskt *och* ekonomiskt i bostaden *och* staden. ”De urbana regimerna” – alla vi som bygger staden, har tillsammans lyckats analysera både vilka typer av bostäder vi behöver och hur den stadsdel ska gestaltas, som byggs enligt de eftersträvarvärda kvaliteterna.

Från bostadsmässor till experimentverkstäder

79 Bostadsmässornas skapare har tagit sig tid att tänka efter, nu när vi inte bygger så mycket. Vi antar att de reflekterar, analyserar och utvecklar experiment! Nu är emellertid hög tid för en öppen debatt om vilka som ska vara de faktiska stadsbyggarna, till vems nytta ska staden byggas och på vilkas bekostnad? Slutligen – vilka kan egentligen hänvisas till åskådarläktarna?

Annika Schéele är arkitekt med en varierad yrkeserfarenhet av projektering, planering, byggforskning och undervisning. Hon har arbetat både privat, kommunalt och statligt. Sedan åttiotalet har hon även fungerat som byggherreombud och egen byggherre vid ombyggnad och nybyggnad parallellt med sin forskning som docent i arkitektur/byggelseanalys vid Centrum för stadsmiljöforskning Örebro Universitet. Arbetar för närvarande på Boverket.

ANNIKA SCHEELE

Halvannat decennium med ris och ros-priser ...

... till Svensk Bostadsmässas och andra av byggbranschens bostadsutställningar, betraktat som KBF's dialog med branschen och brukarna/medborgarna.

B085, Upplands Väsby.

Ros till Karlslundsområdet och Väsbyhems chef för goda idéer om bostadsplanering. (se mässkatalogen)

Ris till Elektrolux och dess VD Hans Werthén för deras spektakulärt och opraktiskt, svårstädat kök med speglar, av blankpolerad aluminium, i taket.

B088, Gävle

Ros till Riksbyggen, Kvarteret Natt och Dag, för det sociala programmet för kvarteret.

Ris till Stiftelsen Hyresbostäder i Gävle, för stora brister i utformningen av utemiljön i kvarteret Fogden.

B090, Västerås

Ros till landskapsplaneringen av kvarteret Tusenskönan, med en ekologiskt medveten och vacker detaljutformning, med möjligheter till ekologiskt medvetet boende samt för bra lägenhetsutformningar.

Ris till kvarteret Julius och Jörgen, på grund av dålig anpassning till omgivande 20-talsmiljö.

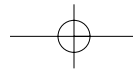
B092, Örebro, Ladugårdsängen

Ros till Athena Experiment AB för trapphusen i AthenaBostäderna, vackert utformade för gemenskap och tillgänglighet.

Ris till Myresjö Fönster för deras fult utformade platta fönster med lösa spröjsar, inbyggda bl a i AthenaBostäders hus, kvarteren Oxen r&2 samt Finfast AB's samtliga bostadshus i Ladugårdsängen.

81

ANNIKA SCHEELE

B093, Karlskrona, Stumholmen

Ros till Västra Längan, Södra Skjutbanan, Stumholmen för en mjuk anpassning till omgivningen samtidigt som bostäderna fick en både praktisk och vacker utformning med vackert dagsljusintag, genomblickar och naturliga material. Arkitekt var Kjell Forshed hos Brunnberg & Forshed inom arkitektgruppen ABFM (Arksam, Brunnberg & Forshed, Myrenbergs arkitektkontor)

82

B095, Umeå

Ros till arkitekt (tjej) för fantasifull, effektiv och vacker bostadsutformning för ungdomar på liten yta.

Rosenknoppar till två kvinnliga unga arkitekter för deras respektive projekt som representerade originell och effektiv bostadsutformning på liten yta.

B096, Gävle

Ros till föreningen och Stiftelsen Hedesundavävarna för en kreativ och frigörande verksamhet bland barn och ungdomar samt för den verksamhetsanpassade utformningen av stiftelsens byggnader, som är stimulerande i sig.

Ris till Sveriges byggherrar genom deras olika intresseorganisatio-

ner, främst Sveriges Fastighetsägarförbund och SABO, för bristande handikappanpassning vid ombyggnad av bostäder och allmänna lokaler.

B097, Staffanstorps

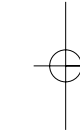
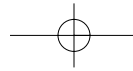
Ros till Staffanstorps kommun och dess plankommunalråd tillika KS ordf. Inger Hossmark samt dess stadsarkitekt Eva Sjölin och exploateringschef Lennart Juhlin för förtätning av orten till ett levande centrum där gående och bilburna kan existera bredvid varandra. Rosen motiverades vidare av kommunens medvetna kvalitetsstyrning.

Ris är byggherrarna på B097, för deras anammande av en trendmässig, opraktisk bostadsutformning med bristande tillgänglighet och barnsäkerhet.

ByggaBo 98, Stockholm, Nybodaberget

Ros till Arkitektkontoret Gert Wingårds arkitektkontor AB, som genom *(namn på två kvinnliga arkitekter är under efterlysning)* genomfört en utomordentligt vacker och varsam ombyggnad av Nyboda Upp-tagningshem till moderna och praktiska bostäder, med respekt för den tidigare institutionen.

83

B099, Helsingborg

Ros till Helsingborgs stadsbyggnadskontor genom stadsbyggnadschefen Ole Reiter, Bitte xxxx och deras medarbetare för omvandlingen av hamnkvarteren till ett vacker och tilldragande boende- och strövområde, tillgängligt för helsingborgsborna.

Ris till stadsminister Göran Persson för avsaknad av en svensk bostadspolitik.

84

B001, Malmö, Västra Hamnen

Ros åt Malmö kommun och utställningsarkitekt Klas Tham för utformningen av Västra Hamnen, med sin mänskliga skala och variation i gaturum och gatubyggnad.

Ris åt HSB i Malmö för Skyskrapan Turning Torsos totala negation av Västra Hamnens mänskliga skala och omsorg om miljön.

B0Stad 02, Stockholm, Hammarby Sjöstad

Här delade KBF inte ut vare sig ros- eller rispris. Den i många stycken vackra stadsdelen rymmer inslag av mycket god arkitektur och ekologiskt medvetenhet, samtidigt som byggnaderna vid närmare skärskådande är ineffektivt utformade både vad gäller rymlighet, användbarhet, tillgänglighet, energianvändning och ekonomi.

ANNIKA SCHEELE

VinterB003, Östersund, vilande

Planerna att hålla en bostadsmässa lades ner i brist på byggherrar som var beredda att bygga bostäder i en trakt där de inte bedömde att efterfrågan fanns hos dem som skulle ha råd att betala hyran respektive kapitalinsatsen till en bostadsrätt.

Kvinnors Byggforum kommer att finna andra vägar att dela ut ros- och rispriser till bostadsmarknadens aktörer.

85

FÖR KBF I JUNI 2003
Annika von Schéele

ANNIKA SCHEELE

Exempel på ros

Väsbyhem skapade bostäder för spontan gemenskap

86 Carlslund, vårdhemmet för psykiskt utvecklingsstörda, lades ner enligt ett landstingsbeslut som innebar att de utvecklingsstörda fick bo i särskilda boendeformer utanför institutionens hank och stör. Väsbyhem, det kommunala bostadsföretaget i Upplands Väsby, byggde till Bostadsmässan 1985 om personalbostäderna så att de skulle passa modernt normalboende och byggde på Carlslundsområdet även nya bostäder i olika former.

Enligt Väsbyhems VD Kewe Glemme byggdes för spontan gemenskap, något som enligt företaget var nödvändig för människors välbefinnande. Hus kring öppna eller inglasade gårdar skulle tillsammans med olika platser för spontana möten underlätta ett liv i "gemenskap, trivsel, trygghet och harmoni" som var mottot för Bo 85. Idéer kring stadsplanen var att skapa gemensamma rum, att gestalta hus och rum så att gemenskap och identitet stärktes. Integration i boendet och fullständig handikapptillgänglighet skulle tillsammans med en god servicenivå underlätta ett rikt socialt liv. Bostadsutformningen byggde på analys av bostadens olika zoner i köksdel, samvarodel och sovrum-och hygiendel. De bostadssökande kunde så välja hur varje zon

ANNIKA SCHEELE

skulle planeras, flera små rum eller färre stora, mycket förråd eller lite, stort eller litet badrum, öppen eller slutna planlösning, alltefter hushållets preferenser.

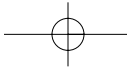
Gemenskap, inflytande, integration var de idéburna dominerande begreppen. Det är inte svårt att förstå att Kvinnors Byggforum valde att ge en ros till Väsbyhem för program och bostadsutformningar samt till Väsby kommun för utbyggnadsplanerna för Carlslund. Man ställde även framtidsfrågor (fortfarande giltiga) som:

- "Ska teknik och organisation göra vardagen lättare?"
- "Kan skönhet och charm förenas med funktion?"
- "Olika boendeformer, vad får jag för pengarna?"
- "Ensam eller i grupp, hur ska bo tillsammans?"

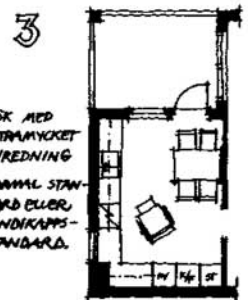
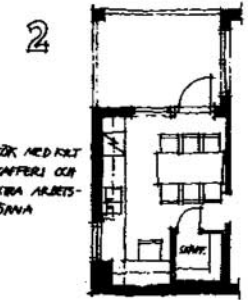
Alternativa förslag till lösningar fanns att se och debattera i området.

87

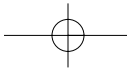
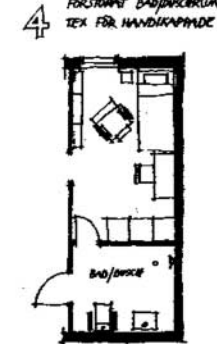
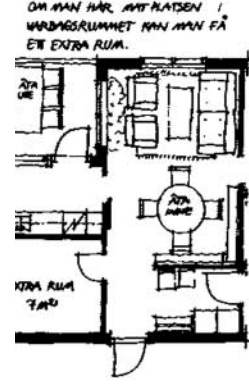
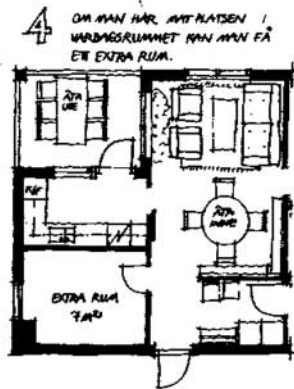
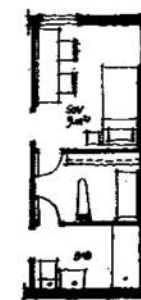
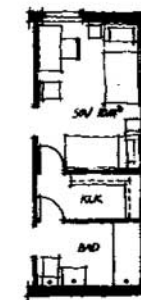
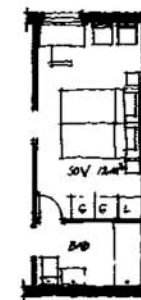
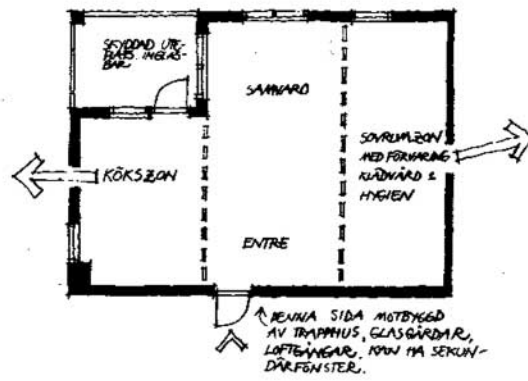
ANNIKA SCHEELE

SKALA 1:50

FLEXIBILITET
EN BOSTAD PÅ 56 M² KAN
INREDAS PÅ FLERA SÄTT.

Exempel på ris:

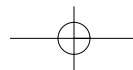
Turning Torso – mänskligt eller monstruöst?

90 I Malmö byggs för närvarande det högsta huset i Norden. Ett 190 meter högt torn i 54 våningar vrider sig kring en axel. Byggnaden kan beskrivas som åtta kuber trädde på en perifer nästan lodrät axel, där varje kub innehåller ett antal våningsplan för bostäder. Arkitekten, Santiago Calatravas, liknar tornet vid en människokropp och det är många gånger han inför publik ritat den nakna mannen som vridande sin kropp är färdig att med kraft kasta något ifrån sig. Calatravas motiverar formen med att den är mänsklig och organisk, med ryggraden och kotpelarens klassiska sätt att bära laster, även när den är i lutande rörelse. För att bära tornet går det åt mycket mer armeringsjärn per kubikmeter betong än för "vanliga" höghus. Huset kostar enligt förhandsberäkningar också tre till fyra gånger så mycket som bostadshus skall kosta för att vanligt folk ska ha råd att bo där. Men platsen lockar än så länge inte tillräckligt många av det ovanliga folket.

Turning Torso är en såväl konstruktivt, som ekologiskt, socialt och ekonomiskt onaturlig skapelse. Det är en manifestation över sina skapares förmåga att med teknik övervinna naturlagar och stå över ekonomiska kalkyler. Till vems glädje och nytta? Inte barnfamiljen, som

91

vill bo på marken, inte pensionären som vill påta i jorden, inte ungdomar som vill bo billigt, inte unga par som vill kunna flytta när som helst på grund av tillökning eller nya jobb? Vem låser frivilligt in sig i Turning Torso, symboliserandes övermod och egensinnighet?

För eftervärlden är projektet en intressant symbol för sin tid, inte bara som ett exempel på ”den nya ekonomin”, utan även på ”den nya tekniken”, den som inte behöver följa naturens lagar utan tillåts gäcka. Kvinnors Byggforums perspektiv rymmer intet av detta!

92 Arkitektur är för Kvinnors Byggforum överensstämmelse mellan det sköna och det konstruktiva, mellan det sociala och formala, det ekologiska och ekonomiska. Spännande vinklar och andra oregelbundenheter är vackert och välgörande, just därför att det överraskar, men estetik bygger samtidigt på att överraskningen ska visa nya möjligheter som håller, nya aha-upplevelser, även för den som utgår från krafterna i natur, kultur och ekonomi.

»En utmaning för en konstruktörer, byggare och installatörer», »Vi bygger ett konstverk. En skulptur där människor ska både bo och arbeta. Att få in alla funktioner är inte helt lätt. Vi jobbar med former som är allt annat än normala. Det finns inte många räta vinklar eller linjer i Turning Torso. Det ligger nog på gränsen till vad som är tekniskt möjligt. Men naturligtvis klarar vi uppgiften«, (NCCs platschef, Kent Hedin)

ANNIKA SCHEELE

Det kvinnliga perspektivet
Kodnyckel för byggare

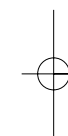
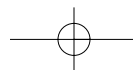
Vad menar ni egentligen...?

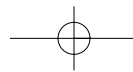
Ett kvinnligt perspektiv på planering, byggande och förvaltning innebär att man grundar gestaltningen på de specifika erfarenheter och intressen som delas av kvinnor som grupp. Dessa värderingar leder i sin tur till en rad konkreta krav på hur en bra bostad ska vara utformad.

Kvinnor är i högre grad än män ansvariga för relationer mellan människor, för omsorg och vård, fostran och undervisning. Därför uttrycker kvinnor sig ofta i sociala och psykologiska termer, även när det gäller att ställa krav på ett bygge.

Vi säger ”bygg för gemenskap”, ”bygg för omsorg”, ”bygg praktiskt så blir det vackert” – och förväntar oss att de som beställer, ritat, upphandlar och utför ska förstå vad vi menar i skala, form, färg, ljusförhållanden, struktur och framförallt i det arkitektoniska uttrycket.

Att förklara för den som inte ser sammanhangen tar tid och kräver

många ord för att lyssnaren ska förstå hur "det kvinnliga perspektivet" kan omformas fysiskt.

Det finns förstås lika många sätt som det finns projektörer att skapa rum som stödjer t ex gemenskap. Detta kapitel är ett försök att kortfattat översätta sociala mål i byggbara termer.

Gemenskap och samverkan

94 Att bygga för gemenskap innebär bland annat att med konkreta, fysiska medel skapa förutsättningar för både nödvändiga och spontana möten och kontakter. Det handlar om korta, bekväma och säkra vägar, naturliga träffpunkter, korta avstånd, god framkomlighet och utrymmen för gemensamma aktiviteter. Gemensamma aktiviteter och ansvarstagande kan också göra det möjligt för de boende att påverka sin boendekostnad.

Utrymmen som placeras så att man passerar även utan direkt avsikt att umgås och som utformas med omsorg inbjuder till möten och samvaro med grannarna. Det handlar inte bara om särskilda "gemensamhetslokaler" utan ännu hellre om trapphus, tvättstugor, förråd etc. Bra belysning - helst dagsljus - och bekväma sittplatser är grundläggande förutsättningar. Att dela "förstuvist" med sin granne, med plats för barnvagn, rullstol, ytterskor och brevlåda behöver inte vara förbehållet de som bor i villa.

Torget, gathörnet, den gemensamma gården rymmer många möjligheter till möten och aktiviteter, särskilt om den byggs för att kunna förändras efter behov. En stomme med träd, häckar och gångar kan stå mycket länge, medan "inredningen" kan förändras. En sandlåda kan bli en damm, en gräsmatta blir odlingslotter, ett klätterhus för barn blir växthus...

I lägenheten är köket den naturliga platsen för samvaro och samarbete. En köks-ö eller en extra lång arbetsbänk gör det möjligt för flera personer att arbeta samtidigt och i kontakt med varandra.

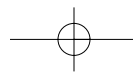
95

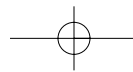
Vid fysisk **planering** är nyckelorden bl a *infrastruktur, trafikplanering, samlokalisering, tillgänglighet*

Infrastruktursatsningar, särskilt trafikplanering, ska främja gemenskap genom att öka tillgängligheten till olika ärendepplatser både för dem som har tillgång till bil och för dem som inte har det.

Vårt kvinnoperspektiv är att prioritera satsningar för dem som inte har bil - barn, äldre och kvinnor (oftare än män) och för dem som inte kan gå långa sträckor - äldre-äldre (oftast kvinnor), små barn och rörelsehindrade (som oftast assisteras och stöttas av kvinnor). Konsekvenserna av att i stället prioritera bilen blir att barn, unga,

Ex. på ill: Tegelpåmen
Athena
Köks-ö
Kollektivhus

många kvinnor och äldre-äldre isoleras eller blir beroende av andra för att ta sig fram. Dessa andra, oftast kvinnor, är en skör resurs.

Samlokalisering och tillgänglighet till platser, lokaler och bostäder där vi träffar varandra underlättar vardagslivet.

Vårt kvinnoperspektiv är att prioritera gångstråk utmed och genom befolkade platser, utmed upplyst bebyggelse, genom kvarter och inte utanför, allt för att värna kvinnofrid och öka känslan av trygghet.

96 Konsekvenserna av annan prioritering kan t ex bli långa avstånd och ödliga stråk. Kvinnor reagerar med att avstå från möten och med att stänga sig inne, staden blir i praktiken inte tillgänglig för dem.

Kvinnoperspektivet är också att planera för tillgänglighet för alla med funktionsnedsättningar såsom rörelsehinder, balanssvårigheter och orienteringssvårigheter p g a nedsatt syn eller förmåga att förstå och minnas sammanhang.

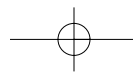
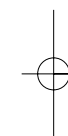
Konsekvensen av brister i tillgänglighet blir antingen isolering, eller att de som ska assistera, gå ärenden, bära, stötta, vara tillhands, inte mäktar och lider risk att brännas ut. Hjälparna är oftast kvinnor. För det konkreta **byggandet** är nyckelorden bl a *informella mötesplatser (alla korsningar), trapphus, tvättstuga, sopsorteringsrum, gemensamhetsrum, hobbyrum, odlingslott, postlådeplats, parkeringsplats, cykelparke-*

ring och småskalighet. Det är även hiss, dörrbredd, tröskelfrihet, skyltning, dagsljusintag, konstbelysning, installationshöjder, mm

De uppräknade platserna är rum för spontana oplanerade möten, där vi lär oss att känna igen våra grannar. Detta kan leda till social gemenskap, men det viktigaste är att vi helt enkelt känner igen varandra och kan skilja oss från de okända. Det är basen för den känsla av gemenskap som är viktigare än ett regelrätt umgänge.

Kvinnoperspektivet är att bygga för "igenkännargemenskapen" och att låta den vara målet. Ett högre mål kan keda till känslor av misslyckande hos dem som tror sig kunna bygga för en djupare gemenskap. Även mer realistiska och anspråkslösa alternativ kan då mötas med missstro.

Kvinnoperspektivet är också fysisk tillgänglighet och uppnås genom att bland annat uppmärksamma åtminstone alla de uppräknade orden ovan. Fysisk och rumslig tillgänglighet är det främsta byggbara medlet för att nå mål om social gemenskap och trygghet. Konsekvenserna av annan prioritering är isolering av dem som inte kan ta sig fram eller risk för utbrändhet hos hjälparna, främst kvinnor och ungdomar. Alternativ risk är höga omsorgskostnader alternativt höga egenavgifter för äldre-äldre, d v s främst för kvinnor som samtidigt of-tare än andra har en skör ekonomi.

98

Tvättstuga i entréplanet möjliggör många möten mellan de boende.

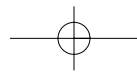
Tvättstugan ligger så att man passerar den på väg från hissen eller när man går från trapporna till sin tamburdörr. Den har glasdörrar, så att man kan se alla som passerar, när man tvättar. Det inger också trygghet, eftersom man inte behöver oroa sig för att någon smyger sig på en. Man lär också känna sina grannar till utseendet, och det är mycket viktigare än att verkligen lära känna dem som vänner eller ens bekanta.

En vacker entré med dagsljus och plats att sitta ner känns inbjudande.

Om trapphuset rymmer en soffa, så kan rummet bli en samlingsplats. Då bör man samtidigt tänka på att pratande och skojande människor i och framför soffan inte ska behöva störa dem som bor intill. Ljudisolering i väggar mot trapphus byggda för gemenskap blir därför en nödvändig kvalitet, annars kommer grannarna att kräva att soffan tas bort. Då blir den extra ytan i trapphuset en kostsam be-

99

IOO

lastning i stället för en uppskattad kvalitet!

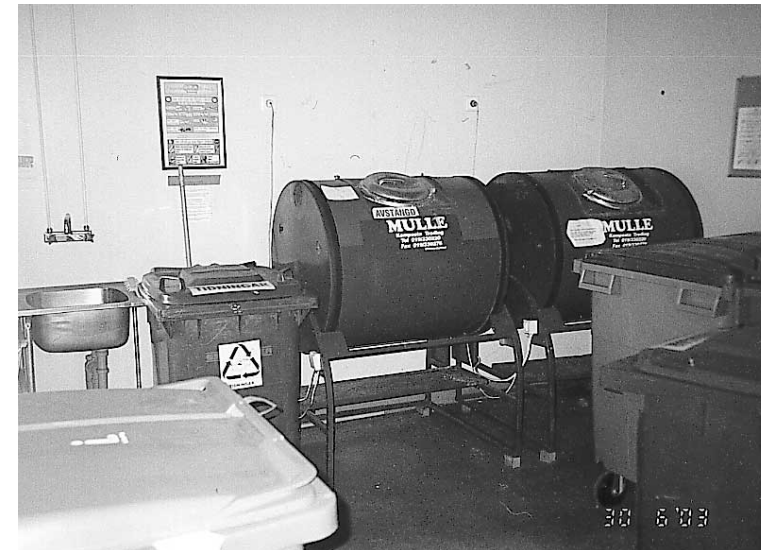
Att odla tillsammans kan ge både en känsla av stolthet och av gemenskap.

Miljöhänsyn och ekonomi

Bostäder ska byggas av material som inte framkallar allergier eller skadar miljön vare sig under produktions- eller förvaltningsskedet el-

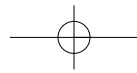
ler vid rivning. Så mycket som möjligt ska kunna återvinnas. Ytskikt ska vara hållbara och lättstädade och åldras vackert. Trä och sten kan vara bättre än plast.

Gårdar och mellanrum mellan husen kan tas tillvara för odling och återvinning av dagvatten. Trädgårds- och hushållsavfall blir bra kompostmaterial..

IOI

Komposterat hushållsavfall blir jord till egna odlingar.

Vid ombyggnader bör de boendes erfarenheter och önskemål tas tillvara och hänsyn tas till byggnadernas ursprungliga värden.

Ekologi och ekonomi anger förhållningssätt i en process. Det går inte att en gång för alla slå fast vilka konkreta tekniska eller arkitektoniska lösningar som är mer eller mindre ekonomiska/ekologiska.

Enligt *vårt kvinnliga perspektiv*, hör ekologi och ekonomi samman. Våra nyckelord är: *Hushållning och förvaltning, återanvändning och varsamhet, hållbarhet och föränderbarhet, utveckling och effektivitet samt kvalitetsprioritering och uppföljning.*

IO2

Vid fysisk **planering**

Vårt kvinnoperspektiv medför t ex att minimera transporter, att där för maximera självförsörjning, att prioritera kollektiva transporter där så är möjligt och individuella bilburna först när de kollektiva innebär extra belastning på kvinnor, äldre och funktionshindrade. Perspektivet medför därmed samlokalisering av sådana platser som vi behöver besöka för att klara vår vardag.

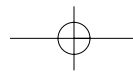
För det konkreta **byggandet**

Vårt kvinnliga perspektiv innebär bland annat: **Dagsljus** som psykisk värmekälla/vinst, **solljus** som fysisk vinst, **skönhet** som psykiskt

Dagsljus och belysta trappsteg skapar trivsel och trygghet.

IO3

välbefinnande/vinst, **användbarhet** som praktisk vinst, **yteffektivitet** som beställarvinst, **generalitet** i utformning och uppbyggnad som långtidsvinst, **återanvändbara** material som sparbössa. Tekniska nyckelord är bl a **reparabla, energieffektiva** byggnader, **självdrag i kombination med värmeåtervinning**.

Enligt vårt kvinnliga synsätt kostar inte 'hög' kvalitet mer än 'låg', snarare mindre. Hög kvalitet kräver färre funktioner än gängse, inte fler.

104 Hur kan vi påstå detta?: Byggnadskonst har under tusentals år utformats enligt andra perspektiv och kvalitetsprioriteringar än de kvinnliga. Traditionell byggnadskonst innehåller ett "paket" med kvaliteter som motsvarar vad som inom byggnadskulturen kan kallas gängse eller baskvaliteter. Tillägg betraktas som en kvalitetshöjning och debiteras extra. Det kvinnliga perspektivet kan inrymma en bantning av det gängse normalprogrammet för t ex bostadsbyggande.. Tänk om vi resonerade så, att det kvinnliga omfattade baskvaliteterna och det övriga var tillägg ...! Då var det detta "övriga" som skulle betraktas som kostnadskrävande och "för dyrt!

Funktion och bekvämlighet

Bostaden är basen för ett fungerande vardagsliv. Lättstädade material och ytor, bra förvaringsutrymmen och god tillgänglighet är grundläggande kvalitéer i den praktiska bostaden.

Om bottenvåningen i huset ligger på marknivå behövs inga ramper för rörelsehindrade. I anslutning till lägenheten bör det finnas plats för rullstol och/eller barnvagn.

En groventré med va-anslutning kan användas både som förråd och för hobbyverksamheter.

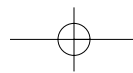
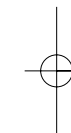
Skåp med full takhöjd utökar förvaringsmöjligheterna och underlättar städning, liksom frontlösa badkar och vägghängd badrumsinredning. En skjutdörr mellan badrum och toalett gör att rummet kan utnyttjas bättre. Bidédusch vid toaletten borde vara en självklarhet.

En ugn i bekväm arbetshöjd och höj- och sänkbar arbetsbänk, sopsorteringskåp utan botten, utdragbara, djupa lådor i stället för underskåp, stora diskådor med raka kanter är nödvändiga i vår vanligaste arbetsplats; köket.

Alla rum bör kunna möbleras på olika sätt, även sovrum, och sovrummen bör ha god ljudisolering.

Eluttag och stigarledningar bör placeras så att de inte förfular eller försvårar möblering.

105

106

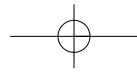
Varför alla dessa detaljer? Det som är självklart för de flesta kvinnor och andra med erfarenhet av omsorg, kan för andra te sig som en betydelselös detalj bland andra. Men varje detalj som nämns ovan syftar till att underlätta ett självständigt liv även för äldre och funktionshindrade, ett säkrare liv för barn, trevligare städrutiner för att bara nämna något av allt det som utgör vår vardag.

Konsekvenserna av att inte respektera dessa sk detaljer bli en krångligare vardag för många. Kedjan av omsorg är inte starkare än den svagaste länken. Att förhandla bort en detalj kan innebära ett avgörande brott i omsorgskedjan. Dessvärre anpassar vi oss ofta till den byggda miljön så som den blir. Vi lägger sällan ansvaret på miljön för att vi inte klarar något.

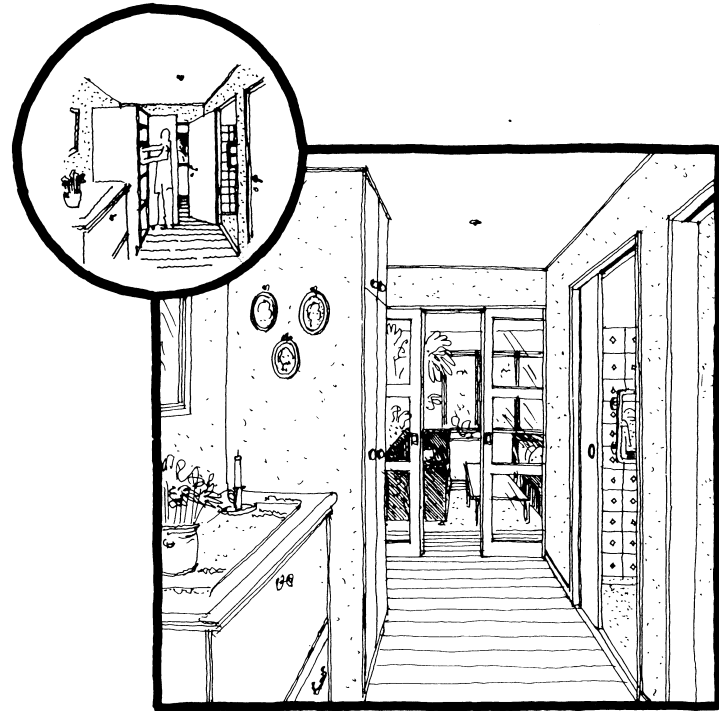
Skönhet och trevnad

Dagsljus är en grundläggande kvalitet för att skapa trivsel i bostaden. Alla rum, även gemensamma utrymmen som tvättstugor och trapphus, bör ha ett vackert dagsljusintag och man bör mötas av ljus och utblickar när man kommer in i lägenheten. En välkomnande hall är viktigt för trivseln. Fasade fönsternischer och glasade överstycken ovanför innerdörrarna ökar ljusinsläppet. Balkong eller uteplats gör lägenheten större och balkongen bör placeras och utformas så att den inte hindrar utsikten. Fönster i badrum samt ovanför arbetsbänken i köket är värdefullt. Vackra, genuina material och välgjorda detaljer i harmoniskt utformade rum bekräftar de boendes värdighet. Att inte bygga in skönhet är detsamma som att inte respektera brukarna. De får då svårare att känna ansvar för sin miljö och väljer kanske att vända den ryggen.

107

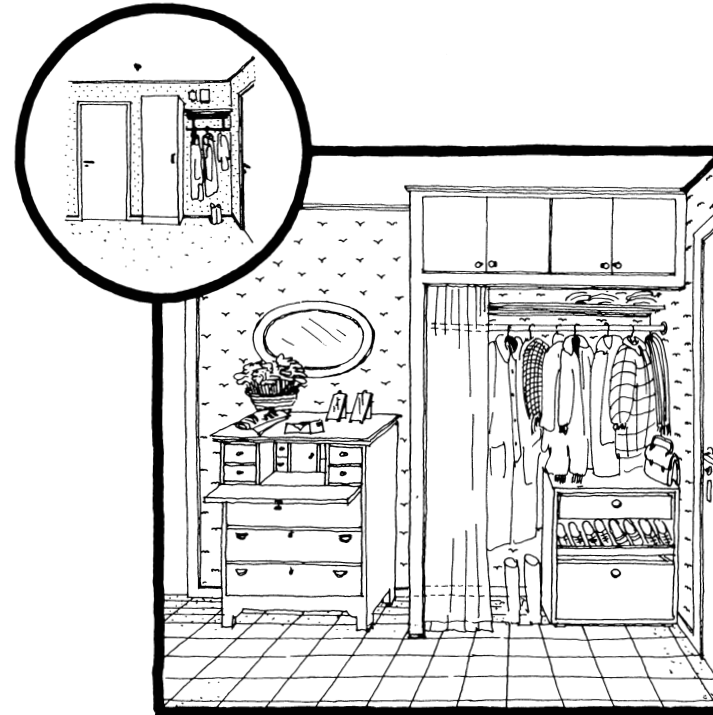
108

Glasade skjutdörrar spar plats och släpper in ljus.

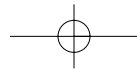
ILL: LENA DRANGER

109

Fast, genomtänkt hallinredning är att föredra framför "flyttbara" garderober.

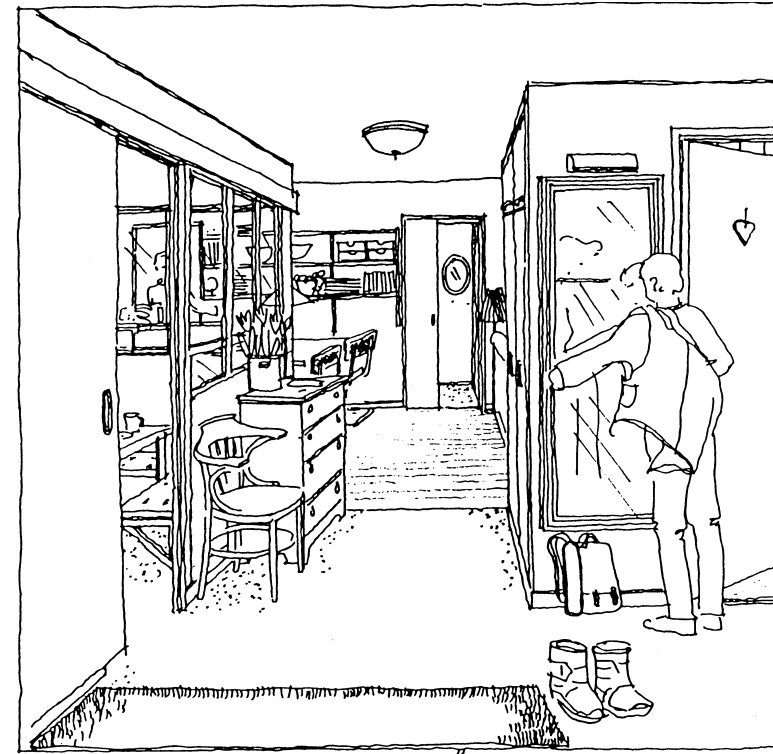
ILL: LENA DRANGER

IIO

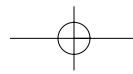

Med glas ända ner till golvet kan man se ner på gatan via vardagsrummets fönster.

III

Ljust och luftigt när man kommer in.

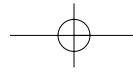
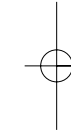

Nyckelord för gestaltning är material vars egenskaper tas tillvara, konstruktioner som hushållar med material, omsorgsfulla detaljutföranden, klimatanpassning, medvetna dagsljusintag. Dvs de klassiska instrumenten för god arkitektur.

Från idé till verklighet

Exemplen på de följande sidorna har valts för att de på olika sätt förverkligar Kvinnors Byggforums idéer om det goda boendet. Begrepp som gemenskap, trivsel, trygghet och skönhet får här sina fysiska uttryck. Urvalet innebär inte att vi tar ställning för alla objekt i sin helhet – men de innehåller några – ibland många – av de kvalitéer som vi anser är nödvändiga i en bra livsmiljö.

113

Hus och lägenheter

Tegelprämen, Stockholm

Praktiskt och vackert

114 Praktiskt och vackert var mottot för SKB:s bygge i St Eriksområdet på Kungsholmen i Stockholm. Företagets vd Karin Wiklund har drivit ett mångårigt utvecklingsarbete för just sådana kvaliteter i boendet som bland andra Kvinnors Byggforum förespråkar. En av Karin Wiklunds käpphästar är att få med inredningsarkitekterna i bostadsplaneringen. Kanske får hennes tankar större gehör när nu alla sorters arkitekter har gått samman i ett enda förbund, Sveriges Arkitekter. I samband med byggandet av St Eriks-området startade SKB en boskola för alla som flyttade in. En inredningsarkitekt gav råd och inspiration om allt från skötselråd för olika material till inredningsförslag. Belysningsrekommendationer, avfallshantering, upphängningstips... På köpet fick man extra snabbt kontakt med sina nya grannar.

Lägenheterna i St Erik rymmer många praktiska, genomtänkta och väl utformade lösningar. Köks- och hallinredning är specialritad, liksom garderoberna, och utnyttjar effektivt rumshöjden om 2,60 m. Väggskåpen är extra djupa och går upp i tak. Underskåpen med bot-

116

ten av gummitatta har stora lådor med plats för grytor och backar. Två stora disklådor med raka kanter underlättar diskning av stora grytor, sophinkar o dyl. Ett specialritat skåp för sopsortering rymmer två stora lådor med särskilda sorteringskärl. Skåpet är öppet undertill för att underlätta service och underhåll.

Badrummen är kaklade, har frontlösa badkar, vägghängda toalettstolar och tvättställ med bidédusch. Rördragningar är dolda och alla badrum har fönster.

Ljudisoleringen är mycket bra och de större lägenheternas sovrums är särskilt väl ljudisolerade för att man inte ska bli störd av ljud i den egna lägenheten.

Fönsternischerna är fasade för att släppa in maximalt med ljus och innerdörrarna har glasat överstycke. I stället för balkong finns glasverandor med klinkergolv.

Även gemensamma utrymmen är utformade med stor omsorg. Utanför varje lägenhetsdörr (i stål med björkfanér) finns en vacker lampett. Björksoffor inbjuder till spontana möten.

Genomgående har hållbara, miljövänliga material använts.

Objekt: Kv Tegelprämen, Stockholm

Byggherre: Stockholms kooperativa Bostadsförening

Arkitekt: Tomas Åsberg, Åsberg & Wångstedt Arkitekter

Inredningsarkitekter: Lasse Pettersson och Lennart Notman, Skala arkitekter

Totalentreprenör: HSB Bygg AB

Byggår: 1997

117

Tusenskönan, Västerås
Synliga kretslopp

Till flerbostadshusens 70 lägenheter hör en vacker trädgård, där de ekologiska kretsloppen är synliga och begripliga. Regnvatten samlas i en bäck som rinner ut i en damm på gården och kan användas för vattning. Trädgårds- och hushållsavfall komposteras och används till jordförbättring i gårdens odlingslotter och lådor och krukor.

118 Gården är byggd för att kunna förändras efter de boendes behov. Stommen med träd, häckar och gångar kan stå mycket länge, medan "inredningen" kan förändras. En sandlåda kan bli en damm, en gräsmatta blir odlingslotter, ett klätterhus för barn blir växthus...

Objekt: Kv. Hubert (Brf Tusenskönan) i Västerås
Byggherre HSB Södra Västmanland
Arkitekt: Bengt Bilén
Totalentreprenör: Skanska
Byggår: 1990

Athena Bostäder, Örebro
Det omtänksamma huset

I 20

Inför bomässan Bo92 i Örebro byggdes Athena-huset: 30 hyreslägenheter i ett hus för "individuellt utformad gemenskap". Huset byggdes av det nystartade bostadsföretaget Athena Experiment AB och ägare, byggherre, förvaltare och konsulter var alla kvinnor. Ledord i planeringen av husen var vackert, trivsamt, praktiskt, handikappvänligt, ekologiskt, ekonomiskt, gemenskap, trygghet. Lägenheterna fördelades på två hus i fyra våningar. Husen är byggda i stjärnform för att ge ljusa trapphus och lägenheter med tre fönsterfasader. Bottenvåningen ligger på marknivå så att rörelsehindrade slipper ramper. Alla lägenheter och gemensamma utrymmen har anpassats efter äldres behov för att möjliggöra "livslångt boende". Anordningar för säkerhet och trygghet ger också de boende lägre försäkringspremier. Alla lägenheter har balkong eller uteplats. Dessutom finns odlingslotter för de som vill. Gården har utformats för samvaro och gemensam skötsel.

Lägenheterna är ljusa, med en takhöjd på 260 cm och en fönstersättning som skapar genomblickar. Varje lägenhet delar "förstuvist" med sin granne. Där finns plats för barnvagn, rullstol, ytterskor och brevlåda. De större lägenheterna har en groventré som kan göras om

I 21

I 22

En gemensam "förstuvist" med plats för barnvagn och cykel är praktiskt och skapar spontana möten.

till våtrum eller förråd.

Planeringen bygger på kvinnors erfarenheter och kunskaper om en väl fungerande bostad. I köken finns bland annat fönster framför arbetsbänken, höj- och sänkbar arbetsbänk, skåp upp till tak, sopsorte-

ringsutrustning, ugn i bänkhöjd, frånluftsventilerat skafferi. Badrummen har öppningsbart fönster, skjutdörr mellan toaletterum och badrum, vägghängd inredning, bidédusch vid toaletten, helkaklade väggar och frontlöst badkar. Alla lägenheter är anslutna till centraldamm-sugaren, förråd och klädkammare finns vid tamburen, klinker på tamburgolv, ljudisolerade sovrum, städvänliga rör och elinstallationer. Kök och badrum är större än vanligt medan vardagsrummen är mindre. Förvaringsutrymmena är fler och rymligare.

I husen finns många utrymmen för möten med möjlighet till gemensamma aktiviteter och ansvarstagande. De boende kan själva bestämma i vilken grad de vill engagera sig i förvaltning och skötsel och därigenom påverka sin boendekostnad. Möjlighet att delta och rum för att träffas och samråda har lett till en annorlunda förvaltningsform.

Husen är allergivänliga och byggda utifrån ett ekologiskt kretsloppstänkande.

Objekt: Flerbostadshus, Athena Bostäder, Örebro

Byggherre: Athena Experiment AB

Arkitekter: Ragnhild Wintzell, projekteringsledare, Helena Ljungné och Eva Kåverud, VBB, Annika von Scheele, Bomiljögruppen.

Styrd totalentreprenör: Ragnar Evenson A/S

Byggår 1991

I 23

Kv Tjärnen och Sundet, Hammarby Sjöstad

Moderna tider

I 24 Under bomässan BoStad 02 i Hammarby sjöstad visades bland annat dessa fem hus med total 98 lägenheter. Den uppbrutna formen ger alla bostäder ljus och utblickar mot natur eller vatten. Välkomnande entréer har sittbänkar både utanför och innanför porten. Trapphuset har dagsljus liksom de gemensamma tvättstugorna. Alla lägenheter är mycket ljusa och har minst en balkong, som är placerad och utformad så att den tar bort en del av värmeinstrålningen sommartid, men inte skymmer utsikten via rummet. I flera av lägenheterna kan badrummet nås från sovrummen; man slipper gå ut i en kanske grusig hall. Ljusa, vackra naturmaterial har använts genomgående och alla detaljer är omsorgsfullt utformade. Badrumsinredningen är vägghängd och i köken är takhöjden fullt utnyttjad med dubbla överskåp. Arbetsbänken är breddad för att ge plats åt två matlagare samtidigt och bänkskivorna är något överskjutande i framkant för att förhindra spill och kladd på skåpluckorna. Disk- och arbetsbänk är placerad framför ett fönster, ugnen sitter i bekväm arbetshöjd.

Objekt: Flerbostadshus, Kv Tjärnen och Sundet, Hammaby Sjöstad
Byggherre och entreprenör: JM AB
Arkitekter: Tomas Åsberg, Bertil Molin, Anna Månsson
Byggår 2001

I 25

FOTO: ÅKE E:SON LINDMAN

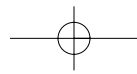

FOTO: STEFAN NILSSON

Flerbostadshus i Skarpnäck

Det framsynta huset

Rubriken är arkitekternas egen på detta hus som byggdes som en del av Stockholms Byggmästareförenings "jubileumsprojekt" 1990. Här har man satsat på en utveckling av traditionella baskvaliteer, snarare än det spektakulärt nytänkta. Avsikten var att åstadkomma lägenheter som passar dagens hushållstyper och levnadssätt. Det betyder till exempel utökade förvaringsutrymmen (utökad garderobslängd, större städskåp, större förråd vid entrén), högre hygienrumsstandard, större och bättre inredda kök, möjlighet att avskilja ytterligare ett rum, förbättrad ljudisolering. Köken har arbetsplats för två och arbetsbänk framför fönstret, medan matplatsen är placerad i det inre hörnet. Öppenhet och ljusinsläpp till matplatsen har åstadkommit med en glasad spaljevåg mellan kök och vardagsrum. Badrummen har vägghängd inredning; även handfatets blandare sitter på väggen, vilket är mer lättstädad än om den sitter på handfatet. Alla stigarledningar är placerade i rumshörn, av både städbarhets- och estetiska skäl. Vid den avskiljda entrén/hallen ligger ett "grovrum" för tvätt och hygien, medan ett hygienrum för enbart kroppsvård är placerat mellan de inre sovrummen. Rummen är utformade för flexibel användning,

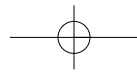
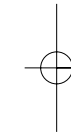
128

bland annat med tanke på "de nya familjerna" där antalet hemmavara-
rande barn ofta växlar över tiden.

Objekt: Flerbostadshus, Skarpnäck
Byggherre och totalentreprenör: Folke Ericsson Byggnads AB
Arkitekt: Dranger & Kvant Arkitektkontor AB
Byggnadsentreprenör: FEBA Bygg AB
Byggår: 1989-90

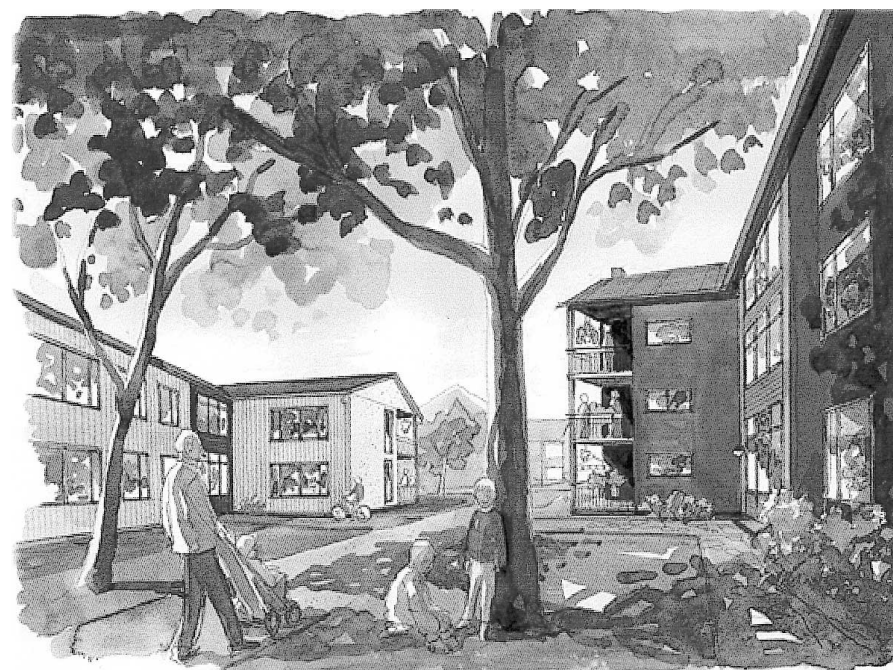
129

Bergknallen, Vallentuna
Dagsljus in i minsta vrå

130 Ljusinsläpp och ljusföring har varit vägledande vid utformningen av flerbostadshuset med hittills 300 lägenheter i Bällsta nära Uppsala. Trapphusen har dagsljus och alla lägenheter har fönster i tre väderstreck, även enrummarna. När man kommer in i lägenheterna möts man av ljus. Alla badrum har fönster, liksom tvättstuga och klädkammare. Ett liggande, högt placerat fönster ovanför diskbänken ger utblick och samtidigt plats för stänkskydd. Matplatsen kan skiljas från köket med en vägg, alternativt ha ett öppet samband. I de större lägenheterna är sovrum och badrum placerade i en avskild, ostörd del av lägenheten.

Objekt: Brf Bergknallen, Vallentuna
Byggherre:och entreprenör: JM AB
Arkitekt: White AB
Byggår: 2003

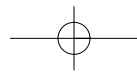
Bo Klok
Klokt boende

132 Bo Klok är ett samarbetsprojekt mellan Skanska och IKEA, där målet är mindre lägenheter med hög standard till rimliga priser. Målgruppen är alla de människor som inte har råd med andra nyproducerade bostäder. Mindre hushåll som till exempel äldre par, ensamstående med barn, ungdomar. De prefabricerade husen kan sägas vara en modern tolkning av det traditionella svenska egnahemsbyggandet som inleddes under 1920-talet.

Bo Klok är ett gott exempel på det svenska "lagom" och innehåller ett insiktsfullt och genomarbetat "det bästa" av vad som behövs. Genom en undersökning bland IKEA:s kunder fick man en lista över vanliga önskemål. Därför byggs Bo Klok-lägenheterna med 260 cm takhöjd, öppna planlösningar, parkettgolv och mycket trä i inredningen. Lägenheterna är yteffektivt planerade utan att göra avkall på funktion eller möblerbarhet. Till exempel är vissa innerdörrar skjutdörrar. Alla lägenheter har extra stora fönster i tre väderstreck. Tanken är att man alltid ska mötas av ljus när man kommer in.

Alla har möjlighet till en egen odlingslott i den gemensamma trädgården.

I34

En tvårummare på 50 kvm kostar drygt 3 000 kr i månaden. Bo Klok-lägenheter finns bland annat i Helsingborg, Älmhult, Örebro, Alingsås, Malmö, Enköping, Upplands Bro, Mariestad och Uppsala.

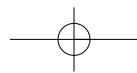
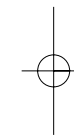
Objekt: Bo Klok Ett samarbetsprojekt mellan IKEA och Skanska för billiga lägenheter.

Projektledning: Inger Olsson, Skanska, Gun Ahlström, Ahlström Arkitektbyrå, Madeleine Nobs, IKEA.

Arkitekt: Gun Ahlström, Ahlström Arkitektbyrå

Byggår: 1996-

I35

Köks-ö Kök för gemenskap

Kvinnors Byggforums köks-ö utarbetades i samarbete med Electrolux utvecklingsavdelning efter bomässan i Upplands Väsby 1985. Köket är i första hand tänkt för kvartersgårdar och stora familjer/kollektiv, men fungerar naturligtvis även i mindre skala. Kökets utformning gör det möjligt för flera personer att arbeta samtidigt och i kontakt med varandra. Köksskåpen går upp i tak och ugnen är placerad i bekväm arbetshöjd.

Köket ingick senare i forskningsprojektet "Kök för gemenskap" med arkitekterna Gunilla Lauthers, Karin Palm Lindén och Leif Ljungberg.

Objekt: Köks-ö

Arkitekter: Gunilla Lauthers, Karin Palm Lindén, Leif Ljungberg

Byggt av: Utvecklingsprojektet "Kök för gemenskap" vid Lunds Tekniska Högskola, med medel från Byggforskningsrådet

137

Hyreslägenhet, Upplands Väsby
För den "nya familjen"

138

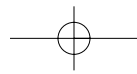
En av de första lägenheter som planerades och byggdes med "kvinneliga förtecken" var Kvinnors Byggforums lägenhet i Riksbyggens hus vid Bo85 i Upplands Väsby. Lägenheten, en fyrrummare på 81 kvm, var tänkt för en ensamstående kvinna med två barn. Här återfinns många av de kvaliteter som Kvinnors Byggforum värnar om. I hallen ligger klinkergolv och här finns gott om förvaringsutrymmen för kläder, skor och annat. Entrépartiet avskiljs med ett specialritat väggparti med glas och träspaljé. Vardagsrummet och köket bildar tillsammans ett rum för samvaro med "töjbar" matplats. Köket är planerat så att det är möjligt att laga mat tillsammans. Bland annat är bänken mellan spis och diskbänk extra lång, 100 cm, för att ge plats åt två personer. Skåpen går upp i tak.

Som kontrast till det öppna vardagsrummet, har barnen och mamman var sitt rum. Mammans sovrum rymmer även TV och arbetsbord.

Bad- och toaletterummet är delat i två med skjutdörr emellan och med ett handfat i varje rum. Badkaret har duschvägg och det finns gott om praktiska förvaringsskåp.

Objekt: Hyreslägenhet,
Upplands Väsby
Byggherre: Riksbyggen
Arkitekter: Charlotte
Holst, Eva Nyberg,
Kerstin Ronnemark
Byggår: 1985

I40

Det öppna sambandet mellan kök och vardagsrum gör att matplatsen kan växa när man är många.

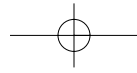

Mammans sovrum rymmer också en arbetsplats.

I41

En skjutdörr mellan bad och WC gör att två personer kan använda badrummet samtidigt.

Alternativa boendeformer

Färdknäppen, Stockholm

För andra halvan av livet

I 42 Färdknäppen är ett kollektivhus för människor över 40 år utan hemmavarande barn. Huset är inte ett service- eller äldreboende, eller ett "vanligt" kollektivhus, utan ett hus med vardagsgemenskap i boendet som gör livet roligare och lättare när familjegemenskap och arbetsgemenskap minskar med stigande ålder. Här finns 43 lägenheter om 37-75 kvm. De privata ytorna har minskats till förmån för de gemensamma, varav de flesta finns i bottenvåningen. De kan användas för olika behov, allt efter de boendes önskemål. I bottenvåningen finns också det stora gemensamma köket, matsal, bibliotek och tvättstuga, alla med utblick mot trädgården utanför.

Mot gatusidan ligger verkstaden, en expedition med dator och kopiator samt "torget" som är husets sociala knutpunkt. I källaren finns bastu och motionsrum, fotolabb, matkällare och förråd. Högst upp i huset ligger sällskapsrummet med öppen spis och en takterrass med utsikt åt alla håll. Alla som bor i huset har sammantaget tillgång till en 400 kvm stor bostad, varav den privata bostaden är en liten del. Alla

lägenheter har normal standard; gemenskapen är en möjlighet, inte ett tvång. Det finns också två gästrum, för att ta emot vänner, barn och barnbarn.

Att tillsammans planera, tillreda och äta dagens huvudmål fem dagar i veckan är den centrala aktivitet kring vilken många andra uppstår och utvecklas. En hal rad arbetsgrupper är verksamma i huset. De sysslar till exempel med trädgården, inredning, konstnärlig utsmyckning, skötsel av huset, biblioteket, fester, motion.

I44 Under hela planerings- och projekteringstiden har arkitekten samarbetat med de blivande hyresgästerna, som gavs stor frihet i utformningen av de egna lägenheterna.

Utöver gemenskapen i "andra halvan av livet" innebär boendet i Färdknäppen också stora praktiska och ekonomiska fördelar. De gemensamma måltiderna spar både pengar och tid och alla behöver inte hålla sig med dator, tvättmaskin, symaskin, TV, tidningar etc. Och – inte minst viktigt – man har stor hjälp av varandra om och när orken börjar tryta.

Objekt: Kollektivhuset Färdknäppen, Stockholm

Byggherre: Familjebostäder

Arkitekt: Jan Lundqvist Arkitekter AB

Totalentreprenör: Platzer Bygg AB

Byggår: 1992

Kollektivhus, Lund och Göteborg

Var för sig och alla tillsammans

146

Idag finns ett femtiotal hus i Sverige som bygger på de idéer som utvecklats i arbetsgruppen Bo i gemenskap – BIG – som bildades redan på 1970-talet. Grundtanken är ”ett litet kollektivhus på arbetsgemenskapens grund” – ett hus där varje hushåll har sin egen lägenhet, men där det också finns gemensamma utrymmen och där de boende samarbetar kring vardagens sysslor.

Slottet i Lund är ett hus från 1924 som byggdes om till kollektivhus med bostadsrätt 1984. Här finns 16 lägenheter från 1 till 6 rum och kök. I bottenvåningen finns det gemensamma köket med tillhörande matsal, ett vardagsrum, en stor altan och ett gästrum. På vinden finns fem rum som kan hyras av de boende på ettårskontrakt. De rummen har använts när någon tillfälligt behövt ett ostört arbetsrum eller för en tonåring på väg ut i livet. När behov som dessa inte funnits har rummen hyrts ut till studenter.

De boende turas om att laga mat fyra kvällar i veckan och städar tillsammans de gemensamma delarna av huset. I trädgården odlas kryddväxter och allt matavfall komposteras.

Omflyttningen har varit mycket liten, men uthyrningsrummen gör

FOTO: LENNART PERLEHEM

147

148

det möjligt att öppna huset för en ny generation. Ålderskillnaden mellan den äldsta och den yngsta i huset är 80 år.

Fiolen är ett annat kollektivhus i Lund, som från börjades planerades som kollektiv i samarbete med dem som skulle bo där. Det är ett läghus, byggt i en öppen rektangel kring en gemensam trädgård. 23 lägenheter från ett till fyra rum och kök. I byggnadens mitt ligger de gemensamma delarna: kök, matsal/vardagsrum med öppen spis och stora glasväggar ut mot trädgården, lek- och motionsrum och tvättstuga. Lägenheterna ligger i husets "vingar" och en glasad korridor förbinder husets olika delar. De boende turas om att laga mat varannan dag enligt ett rullande schema. De sköter också städningen av de gemensamma lokalerna och trädgården, där det också finns växthus och jordkällare.

Stacken i Göteborg är ett miljonprogramshus som när det byggdes om till kollektivhus 1980 blev det första BIG-huset. Före ombyggnaden stod det åttavåningars punkthus tomt. Av tekniska skäl placerades huvudparten av de gemensamma utrymmena på plan fem, vilket gett hiss och trapphus stor betydelse i husets inre liv. Ca 70 personer bor i de 35 lägenheterna på mellan ett och sju rum och kök. När förhållandet mellan antal vuxna och barn förändrades så att de vuxna blev relativt färre och också fått mindre tid, räckte antalet vuxna inte

149

till för de olika arbetspassen. Matsalen och den gemensamma matlagningen fungerar dock nu igen efter att under några år varit stängd. Vinsterna med kollektivt boende är många: Man får tillgång till utrymmen och utrustning som det skulle vara dyrt och resurskrävande att äga privat. Man får sätta sig till dukat bod de flesta kvällar. Man får ett socialt nätverk och demokratisk träning, kostnaderna för husets skötsel hålls nere och sambruket spar resurser.

150

Objekt: Kollektivhuset Slottet, Lund
Byggherre: Bostadsrättsföreningen Slottet
Arkitekt: för ombyggnaden De boende
Byggår 1924
Ombyggt: 1984

Objekt: Kollektivhuset Fiolen, Lund
Byggherre: Lunds kommunala fastighetsbolag
Arkitekt: Lotta Sundström, HIAB
Byggår: 1992

Objekt: Kollektivhuset Stacken, Göteborg
Byggherre: Göteborgshem
Arkitekter: Siv Carlsson och Birgitta Ekvall i samarbete med Lars Ågren.
Ombyggnadsår: 1980

151

Förvaltning och ombyggnad

Lindholmen, Göteborg

Bygga för att bo

I bostadsområdet Lindholmen i Göteborg har de gamla arbetarbostäderna renoverats och nya bostäder kommit till genom ett samarbete mellan amatörer (de boende) och professionella (byggföretag). Med hjälp av Chalmers Arkitektur prövades en ny metod för förnyelse av äldre bebyggelse, i samarbete med de boende. Projektet inleddes 1980 och pågick i ungefär 15 år. Många kvinnor var engagerade i processen som boende, byggherrar eller experter. Det fanns en idémässig gemenskap med Kvinnors Byggforums tankegångar om vardagslivet som utgångspunkt för arbetet. Man utgick från de boendes erfarenheter och önskemål och upprustningen genomfördes med stora insatser av invånarna. Den blev också ett exempel på möjligheten att främja kulturhistoriska kvalitéer i bebyggelsen och lokal demokrati i stadsförnyelsen. Genom att tillåta de boende att delta med sin arbetskraft i förnyelseprocessen förbättrades inte bara det nergångna området. Lokal kunskap bygges upp, kulturhistorisk medvetenhet ökade och sociala nätverk stärktes.

De gamla husen byggdes ursprungligen av arbetarna själva under senare hälften av 1800-talet. Lägenheterna var små enrummare och vid första världskriget bodde 5 000 människor här. När upprustningen startade, bodde unga människor och andra med små inkomster i husen. De kunde köpa husen billigt, eftersom det inte fanns några konkurrerande intressenter efter varvskrisen och husen var i så dåligt skick att värdet var mycket lågt. Rent praktiskt gick samarbetet till så att när hantverkarna lämnade husen på fredagarna, tog invånarna över och arbetade med ytskikt och byggstädning mm under helgerna.

I54

Arkitektkontoret fanns i stadsdelen och hjälpte till inte bara med ritningar, utan även med rådgivning till de boende, låneansökningar, hantverkshjälp mm.

På Slottsberget renoverades tjugo gamla hus och tre nya byggdes på tomma tomter. På Lindholmen renoverades drygt 100 lägenheter och 200 tillkom i nya trevånings trähus.

Objekt: Lindholmen, Slottsberget, Göteborg
Byggherrar: Olika bostadsrättsföreningar samt Göteborgs Egna Hems AB (Lindholmen), de boende (Slottsberget)
Arkitekter: Birgitta Holmdal, Lolo Jakobsson, Hisingens Arkitekter
Entreprenör för nyproduktionen: Mjögäcks Entreprenad
Byggår 1980-95

I55

Tensta, Stockholm
På de boendes villkor

156 Nya roller för framförallt förvaltaren, men även för arkitekten och de boende var vägledande i ett samverkansprojekt där syftet var att höja kvaliteten i boendet och sänka förvaltningskostnaderna. Initiativet togs av Familjebostäders distriktschef Annika Johansson. Slutmålen var inte formulerade i förväg och inga särskilda pengar fanns för de konkreta åtgärder som skulle bli aktuella – allt skulle rymmas inom gällande förvaltningsbudget.

Projektet berörde sju kvarter och 930 hushåll. Boendemöten hölls på kvällstid inom respektive kvarter. Beslut togs alltid i samförstånd inom kvartersråden. Ett hundratal boende deltog i arbetet med att formulera behov och prioritera åtgärder. Frågorna i de kvartersvis utvecklade Samverkansböckerna besvarades av 70 procent av de boende. Svaren formulerades sedan i Resultatböcker och Åtgärdsprogram. Boende och hemspråklärare översatte materialet till olika hemspråk. Ett folkbildningsprojekt växte fram, där arbetet omfattade planfrågor, hembygdsidentitet och närdemokrati, ekonomi och budget.

En av åtgärderna i programmet var att ta upp öppningar i balkongräckena på bottenplanet och skapa uteplatser och lägenhetsträdgår-

157

158

dar. Tensta fick också sin första egna "inre" stadsdel med bageri, tandläkare, lokalbutik mm.

Arbetet i Tensta stärkte tilltron till möjligheterna att påverka. Tensta blev tydligt som hembygd. Vardagslivets erfarenheter och lokal kompetens uppvärderades och bekräftades. Åtgärdsprogrammet har senare använts i Stockholms stads Ytterstadssatsning och har också aktualiserats inför Tensta Bomässa 2006.

Objekt: Samverkansmodell i Tensta, Stockholm
Byggherre: Familjebostäder AB – Annika Johansson
Arkitekt och projektledare: Ylva Larsson, Loggia AB
Projektid: 1989-95

159

Hyresbostäder, Blackeberg, Stockholm

Värdigt och varsamt

160 Ett ombyggnadsprogram som totalt omfattar 1 100 lägenheter i ett typiskt 1950-talsområde inleddes 1992. Utgångspunkten för programmet var att minska kostnaderna för att åtgärda de tekniska brister som fanns framförallt i badrummen och elsystemet. Bostadsföretaget valde ett enkelt förhållningssätt med respekt både för husen och dess invånare. Husens få men omsorgsfullt utformade detaljer i entrépartier, fönster och balkonger etc renoverades i stället för att bytas ut. Även köksnickerierna kunde behållas, liksom självdragsventilationen. Förvanskande tilläggsisoleringar behövdes inte.

Inför upprustningen tillfrågades de boende om sina erfarenheter och önskemål. Många önskade sig modernare kök och badrum, bättre ventilation och ljudisolering.

Genom att kombinera de boendes och bostadsföretagets erfarenheter fick man fram de viktiga förändringsbehoven och undvek onödiga åtgärder. Ett mål var också att de boende skulle ha råd att bo kvar efter upprustningen. Hus och lägenheter skulle få en teknisk och funktionell standard som fungerar under minst 30-40 år.

161

Även utemiljön inventerades. Ett program togs fram för belysning, gångvägar och växter. Sophus och källsorteringsskåp justerades.

Objekt: Upprustning av 1950-talsstadsdelen Blackeberg
Byggherre: Familjebostäder AB, Annika Johansson
Arkitekt för ombyggnaden: Anders Bergkrantz AB
Renovering entréhallar och trapphus: Ylva Larsson Loggia AB
Program utemiljö – mark och byggnader : Ylva Larsson, Loggia AB
Mark- och trädgårdsarkitekt: Stina Larsson Arkitekt AB
Metodutveckling: Aktiv Bo, Anna-Lena Högberg, Erik Höberg
Totalentreprenör: Byggmästargruppen AB, Leo Dahlqvist
Byggår: 1992-94

Bäckbyskolan, Västerås Skola i tiden

Denna högstadieskola från 70-talet hade ursprungligen en kompakt planlösning med ämnesrumssystem. Många lokaler fick dagsljus endast via taklanterniner. Fukt och mögel var ett stort problem.

Skolan har byggts om och organiserats i arbetsenheter och fått fler entréer för att kunna lägga dagsljusbelysta f.d. korridorer till lärosalar. Matsserveringen sker i arbetsenheterna och fritidsgårdens kafeteria är öppen dagtid. Lärarna har sina arbetsplatser i respektive enhet vilket underlättar planering och samarbete.

Ett nytt takförsatt atrium ger dagsljus till NO-lokalerna och det genomgående allmänna gångstråket har betonats och omgärdas av bibliotek, områdeskontor, fritidsgård och aula.

Sunda material och ytbehandlingar har valts. Undervisningslokalerna är inredda för att stödja ett undersökande och flexibelt arbetssätt.

Objekt: Ombyggnad av högstadieskola i Västerås
Byggherre: Västerås stad
Arkitekt: Birgitta Holm Arkitektkontor
Projektledare Fastighetskontoret/SYCON genom Stig Laxåback
Entreprenör: Peab Entreprenad Mellersta
Byggår 1995-96

165

FOTO: ÅKE E:SON LINDMAN

Planering och infrastruktur

Referensgruppen för jämställdhet, Uppsala

Checklista för jämställd planering

166

Kommunstyrelsen i Uppsala uppdrog 1983 åt en grupp kvinnor från såväl politiska partier som partipolitiskt obundna intressegrupper och organisationer att verka som referensgrupp till jämställdhetskommittén. Uppgiften var att studera utbyggnadsplaner utifrån jämställdhetsaspekter. Syftet var att bidra till att jämställdhetsbegreppet blir inarbetat i det reguljära planeringsarbetet. Under åren fram till 1990 följde gruppen ett antal planer fram till färdigställande. De intervjuade också personer som flyttade in i de färdiga områdena. Erfarenheterna dokumenterades genom en "checklista för jämställd planering" som består av ett antal frågor att ställa om en plan eller ett bostadsområde. Om alla frågor besvaras jakande kan området anses vara jämställt planerat. Frågorna berör själva planeringsarbetet, planeringsprocessen, sociala aspekter, förhållandet boende-arbete, trygghet, centrumfunktioner samt omsorgen om människa och miljö.

Cykla säkert

Många städer har byggt ut sina cykelvägnät under senare år, men långt ifrån alla är utformade på ett bra sätt. En säker cykelbana ska ligga mellan gång- och körbana, tydligt separerad och försänkt från gångbanan och utanför träd och armaturer.

167

Stanstadsprojektet, Staffanstorp

Från ödslighet till livfull småstad

168

Vid Bomässan Bo97 i Staffanstorp gav Kvinnors Byggforum sitt rospris till Staffanstorps kommun och dess stadsarkitekt Eva Sjölin för planering, kvalitetsstyrning och genomförande av ett sydsvenskt småstadsbyggande. Med förnyelsen av Staffanstorps centrum förvandlades ett utspritt centrumområde till en skånsk, trivsamt småstad med struktur, sammanhang, stadsmässighet och lokal förankring (skånskheter) – det var de ”fyra. Essen” i det förslag som kom att ligga till grund för omvandlingen och som skapades av Landskronagruppens arkitekter. Idén byggde på en ny Storgata med alléträd, riktiga kvartersbildningar, tät men småskalig miljö och en tidlös skånsk arkitektur av småstadskaraktär. Gång- och cykelsäkerhet prioriterades, såväl som tillgänglighet för bilar. Men hastigheten begränsas genom ”hinder” i form av träd och annan växtlighet och minirondeller.

Husen i de nya kvarterbildningarna är 1–3 våningar höga och de nya lägenheterna har gett kommunen ett välbehövligt tillskott av hyresbostäder för olika hushållsstorlekar. I bottenvåningarna finns butiker. Det är ombonat, vindsyddat och trivsamt. Man har förvandlat en utspridd ”villamatta” utan riktigt centrum till en livfull småstad med

FOTO: MARTIN OLSON

169

170

FOTO: MARTIN OLSSON

en blandning av boende, service, handel och kultur, med bl a musikhus och bibliotek. Eva Sjölin spelade en avgörande roll i förnyelsearbetet. Hon tog med politikerna på studieresor, hon ordnade öppna informationsmöten för allmänheten, hon fokuserade på det vardagliga och värnade om den gröna miljön mellan husen, barnens lektytor, trafiksäkerheten. Ett smyckat och möblerat torg och flera mindre plastbildningar skapar naturliga mötesplatser som inbjuder till ett rikt gatuliv.

Objekt: Stanstadsprojektet, Staffanstorps
Kommunplanering: Stadsarkitekt Eva Sjölin
Konsulterande arkitekt: Landskronagruppen AB genom Peter Broberg och Ann Thulin. (Flera olika arkitekter har medverkat i utformningen av de olika kvarteren).
Byggår 1992-97

171

Tvärbanan, Stockholm
Förkortad restid

172 Tvärbanan i Stockholm mellan Alvik och Sickla Udde förbinder olika stadsdelar på ett snabbt, ekonomiskt och miljövänligt sätt. Den knyter samman flera viktiga hållplatser och förkortar restiden för ett stort antal resenärer dagligen. Den bryter mot den traditionella utbyggnadsmetoden för spårtrafik i Stockholm, där tåg och tunnelbanor går in mot centrum. Med bättre tvärförbindelser kan man förhoppningsvis undvika en utveckling mot två bilar per hushåll, som skulle vara förödande ur miljösynpunkt. Man slipper omvägen via centrum och belastningen på citykärnan minskar. Trafiken bedrivs med nya tystgående spårvagnar av modell med lågt insteg. Energiförbrukningen är låg och 90 procent av materialen i vagnen kan återvinnas. Det finns plats för 78 sittande och 133 stående resenärer. Tvärbanan är 12 km lång, har 28 000 resande per dygn och har kostat drygt 2,3 miljarder. Detta kan jämföras med Södra Länken (öppnas 2004) som är 6 km, beräknas för 60 000 fordon per dygn och kostar 8 miljarder. Kvinnor är i stor utsträckning kollektivtrafikresenärer – män åker dubbelt så mycket bil som kvinnor.

Planering av ytterligare utbyggnad av Tvärbanan från Sickla Udde

173

och Hammarby Sjöstad över Danvikstull, eventuellt via tunnel under Danvikskanalen, till Slussen samt en eventuell sammanslagning med Saltsjöbanan pågår.

En fortsatt utbyggnad norrut från Alvik till Sundbyberg, Solna, Kista och Sollentuna kommer troligen att planeras.

Byggår 1996-2000

Den viktiga byggprocessen

Ylva Larsson arkitekt SAR/MSA, ordförande Kvinnors Byggforum:

I75

Akuta kompromisser bryter ner kvalitén

Byggsektorns ordkultur är vilseledande. Ordet *Bygg-process* sätter fokus på momentet att bygga. Här skjuter också samhället till en kontrollapparat med bygglov, byggsamråd, kontrollplan, kvalitetskontroll, besiktning och slutbevis. Detta för oss bort från byggherrens arbetsprocesser och ansvar. Framöver bör vi sätta fokus på *Byggherreprocessen* och dess kompetenspalett.

Idag är arbetet inriktat på att så snabbt som möjligt komma igång med byggandet. Arbetet innan blir en kostnadskrävande och fördröjande nödvändighet.

Den inledande processen med utredning, markförvärv och programarbete liksom samråd med medborgare och politiker är av central betydelse. Här sås och planteras alla de värden som omsätts un-

der byggprocessen då huset, platsen och livsrummet kommer till. Här är arkitekten i samverkan med byggherren ett paraply. Mycket grundas på empatisk kunskap och processmognad. Byggherren förutsätts ha kunskap om hur projektet bör riggas kompetensmässigt. Så är inte alltid fallet. Insikten om den goda processkulturen i projekten tidiga skeden måste stärkas. Här läggs grunden för ekonomi, tidplaner och upphandling av entreprenader samt styrning av genomförandet (byggandet).

176 Det finns vinster i att inom projekteringen integrera alla de kompetenser som behövs för att uppnå fullvärdighet. Att som idag betrakta frågor om tillgänglighet och miljö eller antikvariska aspekter som ett tillägg leder ofta till sent tillkoma förändringar. Akuta kompromisser tillförs och bryter ned produktens samverkande kvaliteter. Byggsektorn bör kunna kalkylera på bruks- och getsaltningskvaliteter, inte endast på byggkostnaden. Här har arkitekten en ny roll - "kalkylarkitekten".

Byggherreprocessen bör utvecklas och kompetenssäkras så att den kan omfamna ansvaret för projektets alla delar, från programarbete, skisser, samråd, bruksvärdighet, gestaltning till byggnation, överlämnande och förvaltning. Varje moment innefattar ekonomiska ställningstaganden.

Byggherren ansvarar också för utveckling, kompetensuppbyggnad och förnyring inom den så viktiga inledande processen. Här saknas som regel kvinnor idag. Därför bör en jämställdhetsaspekt tillföras så att kvinnor etableras som beslutsfattande professionella kompetenser inom byggandets alla sektorer. Kvinnor och män har i samverkan mycket att tillföra. Den enkönade byggsektorn är idag ett kulturellt svaghetstecken.

PBL bör införa jämställdhet som ett värde att beakta.

Sven Hamrefors på Handelshögskolan säger: "Ett företag som inte är öppet för störningar, olikheter och nya intryck riskerar att lugnt och trevligt glida in i helvetet på gummimadrass". Han säger också: "Sannolikheten för intelligenta handlingar är direkt proportionell mot mångfalden av perspektiv i beslutprocessen". Låt oss ta fasta på det senare!

Annika Schéele, ark SAR/MSA, divisionschef Boverket, byggherresamordnare för Athenabostäder i Örebro.

»Man måste veta vad man vill«

Som beställare måste man veta vad man vill och ha en idé om hur detta kan uppnås. När kvinnogruppen för Bo92 skulle bebygga ett kvarter med hyresbostäder till Bostadsmässan i Örebro 1992, skrev var och en av oss tio kvinnor ner sin vision om den goda bostaden. Vi lade alla tio visionerna på varandra och tog fram det som var gemensamt. Detta gemensamma var just att bygga för gemenskap och trygghet, för omsorg och samtidigt en stimulerande miljö, lätt att sköta. Vi ville underlätta ett ekologiskt boende och allt skulle vara synnerligen ekonomiskt.

Kvinnogruppen utvecklade ett sätt att besluta och genomföra som byggde på fyra principer: Konsekvens, kontinuitet, koncensus, kompetens.

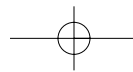
Konsekvens

Att fatta beslut i konsekvens med målen innebär att alla tvingas skiljas från sina egna personliga favoritidéer. Det går inte att hänvisa till att "så här brukar vi göra och det går bra", för poängen är ju att skapa

enligt målen i just detta projekt. Särskilt fruktbart var det att i upphandlingsskedets prispress kontrollera varje detalj och om den var nödvändig för att uppfylla de gemensamma målen. Allt onödigt bantades helt enkelt bort i totalentreprenadupphandlingens förhandlingsomgång. Men det var förstås vår hemlighet VAD som var värdefullt för oss och vad vi kunde slopa utan sorg. Vi fick på det viset alla våra, i byggbranschens perspektiv, "s sofistikerade" krav uppfyllda till lägre pris än ett traditionellt kvalitetsprogram hade krävt. Vi kunde ju pruta bort så mycket onödigt! FTX-ventilation är ett exempel som kostar pengar och volym och som vi inte värderade utan betraktade som en bullrande och skötselkrävande belastning.

Kontinuitet

Om målen ska kunna uppnås, så gäller det ju att de som skrev målen kan bevaka att de inte glöms bort eller tolkas fel under resans gång. Någon av de personer som skrev målen behöver följa med genom projektering, upphandling och utförande för att följa och kontrollera att barnet inte kastades ut med badvattnet eller, vilket är lika viktigt: Nya personer i processen får inte komma med nya lösningar, om de inte är nödvändiga för att uppfylla målen.

Konsensus

Ytterligare en säkerhet mot irrelevanta idéer är att de som kan och förstår målen fattar alla beslut för byggprojektet i konsensus; dvs om inte alla är överens blir det inget beslut. Lika väl som att konsensus ökar säkerheten mot irrelevanta idéer, så ökar även kraften att i sena skeden att ta tillvara nya idéer och lösningar för att uppfylla målen. Är alla överens går även det mest spontana som på räls! På det viset ökar kreativiteten utan att processen störs mer än i som ändå sker då lösningar omprövas på grund av alla möjliga händelser, som veckopris på byggvaror, leveranstider, nya personer i processen, etc.

180

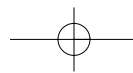
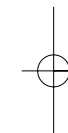
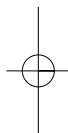
Kompetens

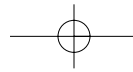
Till sist underlättar det självfallet om de som fattar beslut har kompetens därtill. Med kompetens menar jag två saker: För det första ska de som fattar beslut veta vad de pratar om, inte alla på samma sätt, utan var och en utifrån sin speciella kunskap och erfarenhet. I vårt fall handlade det främst om brukar- och förvaltarkunskap och om arkitektur, de kunskaper som är själva kärnan när hus ska gestaltas. För det andra innebär kompetens att de som fattar beslut har befogenheter och kan ta ansvar för sina beslut. Då upprätthålls trovärdigheten och processen gå vidare, utan risk för dubbla budskap.

De fyra principerna gjorde sammantaget att vi kom överens, att vi kunde banta projektet på allt "onödigt" att vi orkade driva det väsentliga, det idébärande, att husen därför kunde byggas till lägre kostnader än ett konventionellt trots att många s k "omöjliga, fördyrande" krav kunde uppfyllas.

Metoden ledde till att vi fick högre kvalitet (i vårt perspektiv) till lägre produktionskostnad

181

Johan Nyrén, ark SAR/MSA, ordf. Sveriges Arkitekter

»Byggprocessen bör vara ett vältrimmat lagspel«

- Använd samma "lag" flera gånger, utnyttja att man redan är ihop-trimmad.
- Engagerad och kunnig byggherre som vet vad hon vill ha och vad kvaliteten är.
- 182 • Bra målsättning – inte bara att tjäna pengar.
- Ta ansvar för helheten.
- Alla i laget ska vara med från början.
- Stark projektledare som får alla att sträva åt samma håll.
- Tydligt program.

Punkterna ovan är några viktiga förutsättningar för en bra och framgångsrik byggprocess. Monopoliseringen av den svenska byggbranschen och det faktum att stora företag och organisationer inte längre äger fastigheter har lett till att marknaden domineras av ett fåtal stora försäljarbyggherrar. Nu bygger man för att sälja, inte för att förvalta. Långsiktiga förvaltningsaspekter finns inte med i samma grad som tidigare.

I byggbranschen, till skillnad från andra industrigrenar, är varje projekt unikt och innehåller få upprepningar. Att dessutom "spela med ett nytt lag" varje gång försvårar och förlänger processen ännu mer. Om en i laget fungerar dåligt, drabbas hela laget.

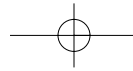
Arkitekten bör ges möjlighet och ha kompetens att ta ansvar för helheten. Utvecklingen de senaste åren har lett till att alla i ett byggprojekt blir allt mer specialiserade experter på brand, akustik, plåt, glas etc.

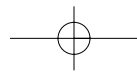
Om alla medverkande finns med redan från början minskar risken för att grundläggande goda idéer mals sönder i en räkka av kompromisser.

En fördel med den ökade marknadsstyrningen av byggandet är att kunden fått ett ansikte. När det gäller bostäder innebär det att de boende kan påverka sin bostad redan under byggskedet. Synliga värden som takhöjd, bra material och ljus har därvid fått hög prioritet och påverkat bostadsutformningen.

Avsaknaden av byggnormer, starkt kopplade till det statliga finansieringssystemet, har också bidragit till att man idag lyfter fram och diskuterar andra värden än funktion.

Byggbranschen är betydligt mer sakorienterad än processororienterad och dessutom starkt mansdominerade. Man strävar mot ett kon-

kret resultat. Kanske en bidragande orsak till att kvinnor haft – och har – svårt att hävda sig inom branschen.

Fler kvinnor i processen förändrar förutsättningarna och bidrar till att ”macho-stämningen” minskar. Kompetenta, tuffa kvinnor har en gynnsam position idag när branschen behöver och vill anställa fler kvinnor.

En bra förändring är också att aktörerna inom processen numera har en mer likartad bakgrund och utbildning, med många högskoleutbildade projektledare. Det leder till en större värdegemenskap om hur processen ska drivas.

184

185

ANNA OLSSON

